

INVISIBLE SHIFT

Hakan Özgür

mindshiftme.de

Güç, Makineler ve Kim Olmak
İstedimize Dair Soru

Hakan Özgür

MindShift Serisi — Kitap 6
www.mindshiftme.de

© 2026 Hakan Özgür

Tüm hakları saklıdır.

E-Posta: yes@mindshiftme.de

Güncelleme: Mart 2026

Dikkatle bakanlara.

İçindekiler

KISIM I: YENİ GÜÇLER

1. Görünmez Devrim
2. Dünya Oyunu — Amerika, Çin ve Avrupa'nın Boşluğu
3. Yeni Hükümdarlar — Tekno-Oligarklar ve Yetkisiz İktidar
4. Bolluk Ekonomisi — ve Neden İşlemiyor

KISIM II: GERÇEKLİĞİN YIKIMI

5. Savaş Alanı Olmayan Savaş
6. Sentetik Kamuoyu
7. Bir İş Modeli Olarak Gözetim
8. Yoğun Bakımdaki Demokrasi

KISIM III: İNŞA

9. Politiğin Geri Dönüşü
10. Özgürlüğün Mimarisi
11. Makineler Çağında İnsan Olmak
12. Sonsöz — Geçişteki Dünyaya Mektup

KISIM I

Yeni Güçler

Şu anda ne oluyor – ve neden daha önceki hiçbir şeye benzemiyor

Görünmez Devrim

Bir avuç şirket dünya iktidar mimarisini nasıl kaydırđı

Kasım 2022'de San Francisco'daki bir şirket bir dil modeli yayımladı. Adı ChatGPT'ydi. Beş gün içinde bir milyon kişi kullandı. İki ay içinde yüz milyon. Teknoloji tarihinde hiçbir ürün bu kadar hızlı yayılmamıştı.

Bu üç buçuk yıl önceydi.

O zamandan bu yana bir uygulamadan, bir sektörden, bir piyasadan daha büyük bir şey değiştı. İktidarın mimarisi kaydı. Savaşla değil, devrimle değil, demokratik bir seçimle değil. Kod, sermaye ve işlem gücüyle — ve bu üçünün çok az elde yoğunlaşmış olması gerçeğiyle.

Bu kitap bu kayma hakkında. Dünya için ne anlama geldiği hakkında — devletler, demokrasiler, çalışma, düşünme ve birbirimize güvenme biçimimiz için. Ve bizimle ne yaptığı hakkında: benlik algımız, anlam duygumuz, insan olmanın ne demek olduğuna dair tasavvurumuz.

Ama önce kaymanın kendisiyle başlayalım. Ve basit bir soruyla: İktidar tam olarak nerede?

İktidarın Yeni Koordinatları

2024 yılında dünya genelinde şirketler yapay zekâya 252 milyar ABD doları yatırım yaptı. Bu bir önceki yıla göre yüzde 26 daha fazla. Yalnızca ABD'deki özel YZ yatırımları 109 milyar dolara ulaştı — Çin'in on iki katı ve Birleşik Krallık'ın yirmi dört katı.

[Kaynak: Stanford HAI, AI Index Report 2025]

Bu rakamlar soyut görünüyor. Ama somut bir hikâye anlatıyor. Geleceğin altyapısının nerede inşa edildiğini ve nerede edilmediğini anlatıyor. Önümüzdeki on yılları şekillendirecek araçlara kimin sahip olduğunu — ve kimin yalnızca bu araçların kullanıcısı olacağını.

Bunu anlamak için üç katmana bakmak gerekir: çipler, modeller ve veriler. Her katmanın kendi iktidar yapısı var. Ve her biri, çoğu insanın tahmin ettiğinden çok daha yoğunlaşmış durumda.

Çiplerle başlayalım. Yarı iletkenler olmadan YZ yok. Bugün metin üreten, görsel oluşturan ya da karar hazırlayan her model, bir yarı iletken fabrikasında üretilmiş çiplerde çalışıyor. Ve burada ilk, belki de en şaşırtıcı yoğunlaşma ortaya çıkıyor: Tek bir şirket — Taiwan Semiconductor Manufacturing Company, TSMC — dünya genelinde sipariş üzerine üretilen tüm yarı iletkenlerin yaklaşık yüzde 70'ini üretiyor. İleri düzey çiplerde — YZ modellerini çalıştıran yüksek performanslı işlemcilerde — bu oran yüzde 90'a ulaşıyor.

[Kaynak: TrendForce Q4 2025; Counterpoint Research 2025; Taipei Times, Mart 2026]

Yüzde yetmiş. Bu şu anlama geliyor: Dünyada herhangi bir yere bir sunucuya, telefona ya da otomobile takılan on çipten yedisi, Batı Pasifik'teki bir adadaki tek bir şirketin fabrikalarından çıkıyor. Aynı zamanda dünyanın en tehlikeli jeopolitik kriz noktalarından biri olan bir ada.

Bu bir piyasa istatistiği değil. Bu bir kırılma.

Hız

Bu kaymayı önceki teknolojik dönüşümlerden ayıran şey her şeyden önce bir şey: hız.

Buhar makinesi, James Watt'ın atölyesinden Manchester fabrikalarına ulaşmak için yetmiş yıla ihtiyaç duydu. Elektriğin ilk ampulden yaygın altyapıya dönüşmesi yaklaşık kırk yıl aldı. İnternet daha hızlı yayıldı — ama orada bile iş dünyasını ve kamusal alanı köklü biçimde değiştirmesi yirmi yılı buldu.

YZ bu süreci aylara sıkıştırıyor.

2022'de MMLU testinde — standart bir dil anlama testi — yüzde 60'ın üzerinde puan alan en küçük dil modeli bunu ancak 540 milyar parametreyle başarabildi. İki yıl sonra, 2024'te Microsoft'un Phi-3-mini aynı değere 3,8 milyar parametreyle ulaştı. Bu 142 katlık bir küçülme. Ve GPT-3.5 düzeyinde bir modele yapılan tek sorgunun maliyeti aynı dönemde milyon token başına 20 dolardan 7 sente düştü — 280 katlık bir azalma.

[Kaynak: Stanford HAI, AI Index Report 2025, Technical Performance bölümü]

Bu rakamlar yalnızca teknik ilerlemeyi tanımlamıyor. Teknik tarihinde benzeri görülmemiş bir dinamiği tanımlıyor. Aynı anda daha güçlü, daha küçük ve daha ucuz hale gelen bir teknoloji — on yıllar içinde değil, çeyrekler içinde.

Bunun sonuçları tekniğin çok ötesine geçiyor. Çünkü hız tarafsız değil. Kimin uyum sağlayabileceğini, kimin sağlayamayacağını belirler. Reform için on yıllara ihtiyaç duyan eğitim sistemleri, her altı ayda bir ikiye katlanan bir teknolojiyle adım adım yürüyemez. İstikrarlı kariyer

biyografilerine göre tasarlanmış iş piyasaları, insanların öğrenebileceğinden daha hızlı yeni beceriler üreten bir güç tarafından ezilir. Yasaları çıkarması yıllar süren hükümetler, çıkarıldığı anda artık var olmayan bir dünyayı düzenler.

Hız, bu bağlamda, bir iktidar biçimidir. Daha hızlı olan oyunun kurallarını belirler. Daha yavaş olan, başkalarının yazdığı kurallara göre yaşar.

Görünmez Eşik

Yakın tarihin bir anı var ki bu kaymayı sessiz, neredeyse tekinsiz bir biçimde gözler önüne seriyor. Kasım 2024'te — ChatGPT'nin başlangıcından tam iki yıl sonra — internetteki YZ tarafından üretilen içerik miktarı ilk kez insan yapımı içerik miktarını aştı. Mayıs 2025 itibarıyla sentetik içeriğin payı yüzde 52'ye ulaşmıştı.

[Kaynak: EU Parlamento Raporu EPRS 2025; Stanford AI Index 2025'te referans verilmiş]

Bu an neredeyse hiç fark edilmedi. Manşet yoktu, tartışma yoktu, siyasi alarm yoktu. Ve belki de bu devrimin en rahatsız edici özelliği tam da bu: görünmez olması. Fabrikalarda değil, savaş alanlarında değil, parlamentolarda değil — her gün önünde oturduğumuz veri merkezlerinde ve ekranlarda gerçekleşiyor.

Hissediyoruz. Arama sonuçlarının değişme biçiminde. Okuduğumuz metinlerin kulağa nasıl geldiğinde — bir insanın mı yazdığını bilmeden. Meslektaşlarımızın aniden daha hızlı çalışmasında ve ayak uydurup uyduramayacağımızı sorguladığımızda. Temel bir şeyin kaydığına dair belirsiz bir histe — ama tam olarak neyin olduğunu adlandıramadan.

Ama görmüyoruz. Ve bu onu önceki dönüşümlerden ayırıyor. Buhar makinesi gürültülüydü. Elektrik şehirleri aydınlattı. İnternet ekranları birbirine bağladı. YZ bilginin yapısını değiştiriyor — ve böylece dünyayı anlamamızın temelini.

Yapı Olarak İktidar, Niyet Değil

Yapay zekâ hakkındaki kamusal tartışmalarda iki anlatı hâkim. Biri, kontrol dışına çıkan şeytani bir teknoloji konusunda uyarır — Terminatör senaryoları, süper zekâ, varoluşsal riskler. Diğeri, tüm sorunları çözen bir mucize makineyi yüceltir — hastalıkları iyileştiren, yoksulluğu ortadan kaldıran, üretkenliği hayal edilemez boyutlara taşıyan.

Her iki anlatı da rahat, çünkü basitler. Ve her ikisi de asıl meseleyi kaçırıyor.

YZ hakkındaki en önemli soru teknik bir soru değil. Makinelerin «düşünüp düşünemeyeceği» ya da bizi ne zaman «geçeceği» sorusu değil. En önemli soru siyasi bir soru: Bu sistemleri kim kontrol ediyor? Kimin işine yarıyor? Ve kuralları kim belirliyor?

Hannah Arendt 1970'teki «Şiddet Üzerine» denemesinde iki etki biçimini ayırt etti. Şiddet, diye yazdı, araçsaldır — araçlara ihtiyaç duyar ve yıkar. İktidar ise insanların birlikte hareket etmesinden doğar. Asla bir bireyin mülkü değildir; bir gruba aittir ve yalnızca grup bir arada durduğu sürece var olur.

[Hannah Arendt, Şiddet Üzerine, 1970]

Bugün tanık olduğumuz, Arendt'in senaryolarının hiçbirine uymuyor — ve çerçevesini tam da bu nedenle üretken kılıyor. YZ klasik anlamda şiddet değil. Silahlarla yıkmıyor. Ama Arendt'çi anlamda iktidar da değil, çünkü ortak eylemden doğmuyor. Altyapıdan, mülkiyetten, gerçekliğin üretildiği araçların kontrolünden doğuyor.

Buna üçüncü bir kategori denebilir: yapısal iktidar. Eylemlerde değil, eylemleri mümkün kılan ya da engelleyen sistemlerin mimarisinde görünür hale gelen iktidar. Michel Foucault, panoptikon hakkında yazarken benzer bir şeyi tanımladı — mahkûmların kimse bakmasa bile sürekli gözlemlenmelerini hissettikleri bir hapisane. İktidar bakış yoluyla değil, mimari yoluyla işler. YZ bu mimaridir. Hangi içerikleri gördüğümüze, hangi başvuruların geçtiğine, hangi kredi taleplerinin onaylandığına, hangi tıbbi tanılarının önerildiğine o karar veriyor. Bunu birinin kötü niyetli olduğu için yapmıyor. Yapı öyle inşa edildiği için yapıyor.

[Michel Foucault, Gözetim ve Ceza, 1975]

Bu Sefer Farklı Olan — ve Olmayan

Her yeni teknolojiyi «eşsiz» olarak görme eğilimi anlaşılır. Teknik tarihi, insanların her şeyin değiştiğine inandığı — ama sonra birçok şeyin tekrar olduğu ortaya çıkan — anlarla dolu.

Matbaa 15. yüzyılda Avrupa'ya ulaştığında, birkaç on yıl içinde kilisenin bilgi yayma tekeli çöktü. Reform, bilimsel devrim, eğitilmiş bir kamuoyunun ortaya çıkışı — bunların hiçbiri baskı makinesi olmadan mümkün olmazdı. Yine de bilginin özgürleşmesinin ardından din savaşları, propaganda ve kitlelerin manipülasyonu geldi.

20. yüzyılın ortasında nükleer fizik yeni bir enerji kaynağı ve yeni bir silah ürettiğinde, dünyanın jeopolitik düzeni birkaç yıl içinde değişti. Bomba Soğuk Savaş'ın iki kutuplu dünyasını, korku dengesini, caydırıcılık mantığını yarattı. Ama aynı zamanda bir uluslararası işbirliği biçimi de yarattı — silahsızlanma anlaşmaları, silah kontrolü, diplomatik kanallar — ortak dehşet olmasaydı asla ortaya çıkmayacak olan.

YZ'de farklı olan ne? Neyin tekrarlandığı ve neyin yeni olduğu?

Üç şey yapısal olarak farklı.

Birincisi, her yerde oluş. Nükleer silahlara birkaç devlet sahipti. İnternet milyarlarca ulaştı ama bir iletişim aracı olarak. YZ her şeye aynı anda nüfuz ediyor — iş, sağlık, eğitim, askeriye, eğlence, siyaset, kişisel ilişkiler. Dokunulmadan kalan yaşam alanı yok.

İkincisi, görünmezlik. Önceki teknolojiler görünürdü. Bir fabrikayı görebilir, bir bombayı duyabilir, bir kablo döşeyebilirdiniz. YZ çıplak gözle var olmayan katmanlarda işliyor. Haber akışımızı sıralayan, başvurularımızı filtreleyen ya da sağlık verilerimizi değerlendiren algoritmalar — etkilenenler için görünmez. İktidar orada ama kendini göstermiyor.

Üçüncüsü, yoğunlaşma. İnternet başlangıçta merkezsizleştirici bir güç olarak kutlandı — herkes bir web sitesi kurabilir, herkes yayın yapabiliyordu. YZ bu mantığı tersine çeviriyor. Güçlü modellerin geliştirilmesi, ancak bir avuç şirketin karşılayabileceği ölçekte işlem gücü, veri ve sermaye gerektiriyor. İnternetin dağıttığı iktidarı, YZ yeniden topluyor.

Bu üç özellik — her yerde oluş, görünmezlik, yoğunlaşma — YZ'yi kıyamete dönüştürmüyor. Ama onu, kendisinden önce gelen her şeyden farklı muamele edilmesi gereken bir güç haline getiriyor. 20. yüzyılın kategorileriyle — ne saf tehdit ne de saf vaat olarak — anlaşılacak bir güç.

Sorunun Ardındaki Soru

Bu kitap bir teknoloji kitabı değil. Yapay zekâya giriş değil, dijital dünya için el kitabı değil, geleceği öngören bir kehanet değil.

Bu kitap iktidar ve insan olma üzerine bir kitap. Her şeye nüfuz eden bir teknoloji çok azınlık tarafından kontrol edildiğinde ne olduğu sorusu üzerine. Ve bundan her birimiz için çıkan soru üzerine: Bununla ne yapıyoruz?

MindShift serisi beş kitap boyunca bir yay gerdi — dünyayı yaratan bilinçten, varoluşsal aidiyet arayışından, algoritmik sistemlerin toplumsal etkilerinden, mesleki kimlik sorusundan algımızın mimarisine kadar. Bu altıncı kitap en yüksek uçuş irtifasını alıyor. Dünyaya bir bütün olarak bakıyor — soyut bir sistem olarak değil, hepimizin şu anda durduğu yer olarak. 2026 baharında, sonucu açık bir kırılma döneminin ortasında.

Sonraki bölümlerde şu anda gerçekleşen iktidar kaymalarını inceleyeceğiz: Amerika, Çin ve Avrupa'nın YZ üstünlüğü için mücadelesi. Seçmene, anayasaya ve yetkiye ihtiyaç duymayan yeni hükümdarlar. Artık ücret dağıtmayan bolluk ekonomisi. YZ'nin savaşın doğasını nasıl değiştirdiğini, gerçekliği nasıl sentezlediğini, demokrasiyi nasıl baskı altına aldığını göreceğiz.

Ve neyin şekillendirilebilir olduğunu soracağız. Hangi siyasi araçlar var. Hangi mülkiyet biçimleri mümkün. Ve tüm bunların bizimle ne yaptığı — benlik algımız, anlam duygumuz, kendimizi anlayabileceğimizden daha hızlı değişen bir dünyada yaşama kapasitemiz.

Bu bir distopya değil. Bir betimleme.

Ve her betimleme, dikkatle bakma kararıyla başlar.

2

Dünya Oyunu

Amerika, Çin ve Avrupa'nın Boşluğu

20 Ocak 2025'te, Donald Trump'ın ikinci göreve başlama töreninin yapıldığı gün, Çinli bir şirket olan DeepSeek bir dil modeli yayımladı. DeepSeek-R1, birçok testte önde gelen Batılı sistemlerle boy ölçüşen açık kaynaklı bir modeldi — önemli ölçüde daha düşük geliştirme maliyetleriyle.

Borsalar tepki verdi. Nvidia — neredeyse tüm Batılı YZ modellerinin üzerinde çalıştığı çipleri üreten şirket — tek günde 600 milyar dolarlık piyasa değeri kaybetti. Borsa tarihinin en büyük tek günlük değer kaybıydı.

[Kaynak: CSIS, «DeepSeek, Huawei, Export Controls», Mart 2025; Foreign Policy, Şubat 2025]

Mesaj açıktı: Yapay zekâ yarışı Amerikan tekeli değil. Bu bir dünya oyunu. Ve bu oyunun kuralları şu anda belirleniyor.

Neler olduğunu anlamak için üç modele bakmak gerekir — aynı soruya üç yanıt: Tarihin en güçlü teknolojisi üzerindeki iktidar nasıl örgütlenmeli?

Amerikan Modeli: Özgürlük Yoluyla Hâkimiyet

Amerika Birleşik Devletleri net bir çizgi izliyor: deregülasyon, hız, üstünlük. 23 Ocak 2025'te, göreve başlamasının üçüncü gününde Trump, Biden döneminde alınan tüm YZ güvenlik girişimlerini iptal eden 14179 sayılı Yürütme Emri'ni imzaladı. Gerekçe: YZ güvenliği inovasyon önünde engeldir.

[Kaynak: Executive Order 14179, 23 Ocak 2025, Federal Register]

Temmuz 2025'te AI Action Plan geldi — 25 sayfada 90 siyasi pozisyon, üç sütun üzerine inşa edilmiş: inovasyonu hızlandır, düzenleyici engelleri kaldır ve enerji arzını güvence altına al. 90 pozisyondan hiçbiri güvenlik, önyargı ya da iş piyasası etkisi konularına değinmedi.

[Kaynak: White House AI Action Plan, 23 Temmuz 2025; Sidley Austin LLP Analizi]

Aralık 2025'te Trump daha da ileri gitti. Yeni bir yürütme emri doğrudan eyalet düzeyindeki YZ mevzuatına yöneldi ve şirketlerin kısıtlama olmadan faaliyet gösterebileceği federal düzenleme-dışı bir alan oluşturdu.

[Kaynak: Executive Order, 11 Aralık 2025, whitehouse.gov; Paul Hastings LLP Analizi]

Tüm bunlar devasa bir yatırım dalgası eşliğinde gerçekleşti. 2025 başında Trump, Stargate projesini duyurdu — OpenAI, SoftBank ve Oracle'ın 500 milyar dolara varan ortak girişimi. Ulusal ölçekte YZ altyapısı oluşturacak.

[Kaynak: Atlantic Council, Ocak 2026; Stanford HAI AI Index 2025]

Amerikan modeli tek cümlede özetlenebilir: Devlet engelleri kaldırır, sermaye inşa eder. Bu, Isaiah Berlin'in 1958'de «İki Özgürlük Kavramı» denemesinde negatif özgürlük olarak tanımladığı şeyin somutlaşmasıdır: müdahaleden bağımsız olma hakkı.

[Isaiah Berlin, İki Özgürlük Kavramı, 1958]

Ama bir kör noktası var. Negatif özgürlük, bu özgürlüğün meyvelerinin kime yaradığını sormaz. Azınlığın özgürlüğünün çoğunluk üzerinde iktidara dönüştüğünde ne olduğunu sormaz.

Çin Modeli: Strateji Yoluyla Kontrol

Çin farklı bir yol izliyor. Burada devlet yönlendirir, piyasa takip eder — devletin çizdiği sınırlar içinde. YZ serbest girişimcilik alanı değil. Ulusal güvenlik meselesi.

Temeller erken atıldı. 2017'de Devlet Konseyi, net bir hedef koyan ulusal YZ stratejisini formüle etti: Çin 2030'a kadar YZ'de dünya lideri olacak.

[Kaynak: Çin Devlet Konseyi, Yeni Nesil YZ Kalkınma Planı, 2017; CSIS Analizi, Mart 2025]

DeepSeek tesadüf değildi. Teknolojik otarşiyi ulusal güvenlik meselesi olarak gören bir stratejinin ürünüydü. Amerikan ihracat kısıtlamaları en yeni Nvidia çiplerine erişimi kapattığında, Çinli geliştiriciler durmadı — optimize ettiler.

[Kaynak: CSIS, «DeepSeek, Huawei, Export Controls», Mart 2025]

DeepSeek CEO'su Liang Wenfeng ikilemin 2024 ortasında özetini verdi: «Para hiçbir zaman sorunumuz olmadı. Sorunumuz çipler.» Bu cümleyle stratejik atlatma mantığını özetledi: En iyi donanımı alamıyorsan, en iyi yazılımı yaratmalısın.

Aynı zamanda Çin'in YZ ekosistemi açık bir alan değil. Çin'in YZ düzenlemeleri, her YZ çıktısının Komünist Parti çizgisiyle uyumlu olmasını şart koşuyor. İstenmeyen yanıtlar veren modeller piyasaya sürülmeden engelleniyor.

[Kaynak: Bruegel, «Geopolitics of AI after DeepSeek», 2025; The Conversation, Şubat 2025]

Bu Berlin'in pozitif özgürlüğüdür: kolektif yönetim yoluyla özgürlük. Devlet hedefi belirler — teknolojik egemenlik, toplumsal istikrar, ulusal güç — ve birey bu hedefe hizmet eder.

Bu modelin gücü hızla kendini gösteriyor. Çinli şirketlerin yüzde 87'si 2025'te YZ harcamalarını artırmayı planladı — ABD'deki şirketlerin yüzde 78'ine kıyasla.

[Kaynak: Cultura Analizi, Ocak 2026; Atlantic Council, Ocak 2026]

Zayıflığı ise söylenmesine izin verilmeyenlerde yatıyor. Tiananmen Meydanı katliamı sorusuna «Konuyu değiştirelim» diye yanıt veren bir YZ modeli yalnızca siyasi sansür değildir. Epistemolojik bir kısıtlamadır. Makine yalnızca bilmesine izin verileni bilebilir.

Avrupa Boşluğu: Makineleri Olmayan Değerler

Peki Avrupa?

Avrupa düzenliyor. Mart 2024'te Avrupa Parlamentosu AI Act'ı kabul etti — dünyanın ilk kapsamlı YZ yasası. YZ sistemlerini risk düzeyine göre sınıflandırıyor, belirli uygulamaları yasaklıyor ve şeffaflık gereklilikleri öngörüyor.

[Kaynak: EUR-Lex, AI Act tam metin; CFR, Ocak 2026]

Bu etkileyici. Ve Avrupa'nın en iyi yaptığı şey: kurallar yazmak, standartlar belirlemek, etik çerçeveler oluşturmak. AI Act, teknoloji tarihinin en iddialı düzenleyici projesi.

Ama Avrupa neredeyse hiç model üretmiyor. Küresel API trafiğinde — YZ ekonomisinin gerçek altyapısını oluşturan veri akışında — Avrupalı sağlayıcıların payı ihmal edilebilir düzeyde.

[Kaynak: Cultura Analizi, Ocak 2026; Atlantic Council, Ocak 2026]

Avrupa rekabet gücü sorusunun ötesinde, daha derin bir ikileme karşı karşıya. Bu bir egemenlik ikilemi. Üretmediği bir teknolojiyi düzenleyen, onu üretenlerin iyi niyetine bağımlıdır.

Amerikan ekosistemi performans sunuyor ama Avrupa düzenlemesiyle aktif olarak savaşan bir hükümet altında. Çin ekosistemi teknik bir alternatif sunuyor ama Komünist Parti'ye hesap veren bir sistemle.

[Kaynak: Bruegel, 2025; Garante (İtalya Veri Koruma Kurumu), Ocak 2025]

Avrupa'nın insan anlayışı hak sahibi insandır. İnsan ne girişimci (Amerikan modelinde olduğu gibi) ne de devletin hizmetkârıdır (Çin modelinde olduğu gibi) — onuru her teknolojidenden önce gelen bir öznedir. AI Act bu inancın hukuki ifadesidir. Ama altyapısı olmayan inanç bir beyandır.

Kenardaki Oyuncular — ve Oluşan Bloklar

Dünya oyununda üçten fazla oyuncu var. Ama kuralları bu üçü belirliyor. Diğerleri onlara göre konumlanıyor.

Hindistan, YZ yetenek tedarikçisi ve gelecekteki üretici rolüne yoğun yatırım yapıyor. IndiaAI Mission, AI Startup Hub ve büyüyen dijital altyapı, yalnızca tüketici değil, şekillendirici bir güç olma iddiasının sinyallerini veriyor.

[Kaynak: ORF India, Şubat 2026; Brookings, Ocak 2026; Atlantic Council, Ocak 2026]

Rusya yaptırım koşullarında otarşik bir yol izliyor. 2030'a kadar güncellenen ulusal YZ stratejisi yerli çiplere, egemen dil modellerine ve askeri uygulamalara odaklanıyor.

Ve arka planda büyüyen bir ittifak var. CNN, 2025 sonlarında yeni jeopolitik gerçekliği yansıtan bir tablodan söz etti: CRINK — Çin, Rusya, İran, Kuzey Kore. Resmi bir ittifak değil ama ortak bir düşmana dayanan karşılıklı bağımlılıklar ağı: liberal düzen.

[Kaynak: CNN, Aralık 2025; The Diplomat, Aralık 2025; Cultura Analizi, Ocak 2026]

Üç İnsan Anlayışı, Üç Gelecek

Burada çarpışan şey jeopolitikten fazlası. İnsan anlayışları çarpışıyor.

Amerikan modeli insanı, rahat bırakıldığında en iyi gelişen bir birey olarak görür. Teknolojinin rolü maksimum hareket özgürlüğü sağlamak. Devletin rolü engel olmamak.

Çin modeli insanı daha büyük bir bütünün parçası olarak görür. Bireyin hakları var ama kolektif hedeflere tabi. Teknoloji devlet gücünün aracı.

Avrupa modeli insanı devredilemez hakların taşıyıcısı olarak görür. YZ bu haklara saygı göstermeli, ekonomik ya da stratejik çıkarlardan bağımsız olarak.

Bu insan anlayışlarının hiçbiri yanlış değil. Hiçbiri eksiksiz değil. Amerikan modeli iktidar sorusunu görmezden geliyor. Çin modeli bireysel özgürlük sorusunu. Avrupa modeli araçları olmadan değerleri nasıl koruyacağı sorusunu ihmal ediyor.

Ve üçü de belki de en önemlisini görmezden geliyor: Bu teknolojinin onu kullanan insanlara — benlik algılarına, yargı kapasitelerine, anlam duygularına — ne yaptığı sorusunu.

Dünya oyunu yalnızca Washington, Pekin ve Brüksel'de karar bulmayacak. Sabahleyin telefonunu eline alıp hâlâ kendi hayatını mı yaşadığını yoksa algoritmanın kendisi için en uygun gördüğü hayatı mı yaşadığını sorgulayan her insanda karar bulacak.

Bu sorular bizi sonraki bölümlere götürüyor — makinelere sahip olan insanlara, onların yarattığı ekonomiye ve YZ'nin gerçeklik dediğimiz şeyle ne yaptığına.

3

Yeni Hükümdarlar

Tekno-Oligarklar ve Yetkisiz İktidar

20 Ocak 2025'te, Donald Trump'ın ikinci göreve başlama töreninde kamera kolektif belleğe kazınan bir görüntü yakaladı: ön sırada, milletvekillerinin, generallerin ve diplomatların önünde dört kişi oturuyordu. Elon Musk, Jeff Bezos, Mark Zuckerberg ve Sundar Pichai.

Bu bir oturma düzeni tesadüfü değildi. Bu bir deklarasyondur. Dijital dünyanın altyapısını — bulutları, çipleri, sosyal ağları, YZ modellerini — kontrol eden insanlar, normalde halkın temsilcilerinin oturduğu yerde oturuyordu. Mesaj açtı: Bu iktidar artık gizlenmiyor. Kendini gösteriyor.

Bu sahnenin ne anlama geldiğini anlamak için perdenin arkasına bakmak gerekir. Ve bir figür, yeni iktidar tipini diğerlerinden daha fazla somutlaştırıyor: Elon Musk.

Musk Vakası — Yeni Bir İktidar Tipinin Anatomisi

Musk yalnızca bir girişimci değil. Tesla (elektrikli araçlar), SpaceX (uzay), Starlink (küresel iletişim altyapısı), X/Twitter (sosyal platform), Neuralink (beyin arayüzleri), The Boring Company (altyapı), xAI (yapay zekâ) — hepsinin sahibi ya da kontrolörü. Rockefeller'dan bu yana hiç kimse aynı anda bu kadar çok stratejik sektörü kontrol etmemiştir.

Şubat 2025'te Musk, DOGE'nin — Department of Government Efficiency — başına geçti; Beyaz Saray bünyesinde bir danışma organı. Birkaç hafta içinde ekibi federal çalışanların yüzde 9'unu azalttı, 38 milyar dolarlık sözleşmeleri dondurdu ve Hazine Bakanlığı'nın ödeme sistemlerine erişim sağladı.

[Kaynak: Military Times, «DOGE Federal Buyouts», Mart 2025; New York Times, Şubat 2025]

Burada olan, siyasi etkinin ötesine geçiyordu. Bu, ekonomik gücün devlet aygıtına doğrudan dahil edilmesi — seçim olmadan, yetki olmadan, iş dünyası ile devlet arasında ayırım olmadan.

Max Weber devleti, «meşru fiziksel güç kullanımını tekeline» sahip kurum olarak tanımlamıştı. Musk bu tekele itiraz etmiyor. Onu atlıyor. Altyapı tekeline sahipsen, şiddet tekeline kimin ihtiyacı var?

[Max Weber, «Meslek Olarak Siyaset», 1919]

Tarihsel Paralel — ve Sınırları

Tarihte benzer ölçekte figürler oldu. Yıldızlı Çağ'ın «Haydut Baronları» — Rockefeller, Carnegie, Morgan — devletin zayıf, kuralların az olduğu bir dönemde petrol, çelik ve finansı kontrol etti.

Ama tarihsel model daha eski ve daha derin. 17. ve 18. yüzyılların Doğu Hindistan Kumpanyaları yalnızca ticaret şirketleri değildi. Özel devletlerdi: kendi para basıyorlar, ordu besliyorlar, anlaşma imzalıyorlar, sömürge yönetiyorlardı. Güçlerinin zirvesinde Hollanda Doğu Hindistan Kumpanyası muhtemelen dünyanın en güçlü örgütüydü.

Bugünle paralel çarpıcı. Teknoloji şirketleri para basmıyor — ama paranın aktığı altyapıyı kontrol ediyor. Ordu beslemiyor — ama çatışma bölgelerine uydu interneti sağlıyor. Sömürge yönetmiyor — ama milyarlarca insanın hangi bilgiyi alacağını belirliyor.

Yanis Varoufakis bu fenomeni «teknofeodaliz» olarak adlandırdı: birkaç platformun, herkesin üzerinde çalışması gereken dijital toprakların sahibi olduğu bir sistem — lordun toprağını işleyen köylüler gibi.

[Yanis Varoufakis, Teknofeodaliz, 2023]

Kod Yasadır — ve Bu Bir Sorun

Lawrence Lessig bu düşünceyi 1999'da formüle etmişti: «Kod yasadır.» Dijital sistemlerin mimarisi, neyin mümkün neyin mümkün olmadığını belirler — herhangi bir yasa kitabından daha kesin ve acımasız biçimde.

[Lawrence Lessig, Code and Other Laws of Cyberspace, 1999]

Belirli bir içeriği diğerinin üstüne koyan algoritma teknik bir karar değil. Siyasi bir eylem. Neyin «nefret söylemi» neyin «ifade özgürlüğü» olduğunu belirleyen platform, yargı gücü kullanıyor — mahkeme olmadan, itiraz hakkı olmadan, yetki olmadan.

Devlet iktidarından belirleyici fark: Devlet iktidarı — en azından demokrasilerde — meşrulaştırılmış, kontrol edilebilir ve değiştirilebilirdir. Tekno-oligarkların iktidarını bu niteliklerden hiçbiri tanımlamaz. Piyasa tarafından meşrulaştırılmış, yalnızca koşullu olarak kontrol

edilebilir ve yalnızca teoride değiştirilebilir — çünkü kontrol ettikleri altyapılar vazgeçilemeyecek kadar temel hale gelmiştir.

Bu bir komplo değil. Bir yapı. Ve tam da bu nedenle buna karşı bir şey yapmak bu kadar zor.

Bundan Ne Çıkıyor

Tekno-oligarkların yükselişi teknolojiye karşı bir argüman değil. Gerçek iktidara orantılı bir siyasi mimari lehine bir argüman.

19. yüzyılın antitröst yasaları haydut baronlara yanıtı. 20. yüzyılın sosyal yasaları sanayileşmeye yanıtı. 21. yüzyılın sorusu: Özel kişilerin bilgi, iletişim ve karar altyapısını kontrol ettiği bir dünya için hangi kurumlara ihtiyacımız var?

Bu soru retorik değil. Acildir. Ve bizi bir sonraki bölüme götürüyor — bu teknolojinin yarattığı ekonomiye ve bu ekonomide kimin hâlâ bir şey kazandığı sorusuna.

4

Bolluk Ekonomisi

ve Neden İşlemiyor

1930'da John Maynard Keynes «Torunlarımızın Ekonomik Olanakları» başlıklı bir deneme yazdı. Yüz yıl sonra — yaklaşık 2030'a — üretkenliğin o kadar artacağını öngördü ki insanların haftada yalnızca on beş saat çalışması gerekecekti. Teknoloji, diye yazdı Keynes, kıtlık sorununu çözecek. Kalan zaman kültür, tefekkür ve insani gelişim zamanı olacaktı.

[John Maynard Keynes, «Torunlarımızın Ekonomik Olanakları», 1930]

Keynes'in belirttiği tarihe yaklaşıyoruz. Üretkenlik onun öngördüğü şekilde arttı — hatta tahminini bile önemli ölçüde aştı. Ama on beş saatlik çalışma haftası gerçekleşmedi. Tam tersine: Çoğu insan her zamankinden daha fazla çalışıyor ve birçoğu beş yıl sonra işinin olup olmayacağından emin değil.

Ne yanlış gitti?

Bolluk Paradoksu

YZ'nin ekonomi tarihinde benzeri olmayan bir özelliği var: bilişsel emeğin marjinal maliyetini neredeyse sıfıra indiriyor.

Çıkarım maliyeti — bir YZ modeline tek sorgunun maliyeti — her yıl yaklaşık on kat düşüyor. 2022'de milyon token başına yirmi dolara mal olan şey, 2025'te yedi sentin altına düştü. Bu kademeli bir iyileşme değil. İnternetin ortaya çıkışının ardından bilgiyle olan şeyin bir benzeri — ama bu kez düşüncenin kendisiyle ilgili bir çöküş.

[Kaynak: Stanford HAI AI Index 2025; Epoch AI, «Inference Cost Trends», 2025]

Düşünmenin maliyeti sifıra yaklaştığında, daha önce insan emeğinin ücretlenmesini meşrulaştıran pek çok şey ekonomik olarak değersizleşir. Bir gazetecinin yazdığı metin. Bir danışmanın hazırladığı analiz. Bir geliştiricinin yazdığı kod. Bir tasarımcının çizdiği eskiz. Bir doktorun koyduğu tanı.

Bu, bu mesleklerin yok olacağı anlamına gelmiyor. Üzerinde durdukları ekonomik zeminin aşındığı anlamına geliyor.

Rakamlar — ve Ne Anlama Geldiği

Dünya Ekonomik Forumu, 2025 İşlerin Geleceği Raporu'nda, 2030'a kadar YZ ve otomasyonun dünya genelinde 170 milyon yeni iş yaratacağını ama aynı zamanda 92 milyon işi yok edeceğini öngörüyor. Net artış: 78 milyon. Kulağa umut verici geliyor.

[Kaynak: World Economic Forum, «Future of Jobs Report 2025»]

Ama toplu rakamların ardında bir kırılma gizli. Yeni işler farklı alanlarda ortaya çıkıyor, farklı nitelikler gerektiriyor ve çoğu zaman kaybolan işlerden farklı ülkelerde. Otonom sürüş yüzünden işini kaybeden kamyon şoförü YZ uzmanı olmayacak. İşini algoritmaya kaptıran muhasebeci makine öğrenimi mühendisine dönüşmeyecek.

Pew Research Center'ın 2025 araştırması daha nüanslı bir tablo çiziyor: Amerikalıların yüzde 61'i YZ'nin önümüzdeki yirmi yılda iş hayatına «ciddi etkisi» olacağını düşünüyor — ama yalnızca yüzde 28'i kendi işlerinin etkileneceğine inanıyor. Klasik algı uçurumu: Tehlikeyi görüyorlar — ama hep başkalarında.

[Kaynak: Pew Research Center, «AI and the Future of Work», 2025]

Emek Payı ve Schumpeter Paradoksu

Daha derin bir eğilim makroekonomik verilerde görülüyor. Gelişmiş ülkelerin çoğunda ücretlerin GSYİH'deki payı — emek payı — on yıllardır düşüyor. YZ bu eğilimi güçlendiriyor, çünkü her üretkenlik sıçraması öncelikle sermaye sahiplerine — modellerin, çiplerin ve altyapının sahiplerine — gidiyor.

Joseph Schumpeter 1942'de «yaratıcı yıkım» mekanizmasını tanımladı: yeni teknolojiler eski sektörleri yok eder ve yenilerini yaratır. Bu süreç acı vericidir ama nihayetinde üretkendir — çünkü yeni, eskiden daha güçlüdür.

[Joseph Schumpeter, Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi, 1942]

Zamanımızın paradoksu şu: Yaratıcı kısım yavaşlarken yıkıcı kısım hızlanıyor olabilir. YZ, insanların öğrenmesi yıllar alan şeyi aylar içinde edindiğinde, uyum penceresi daralır. Schumpeter insanların yeniden yapılanacak zamanı olacağını varsaydı. Ya yoksa?

Dağılım Sorunu

Temel sorun üretkenlik değil. Sorun dağılım.

YZ üretkenliği belirli görevlerde yüzde 40 artırdığında — birçok araştırmamanın iddia ettiği gibi — soru şu: Kazanç kimin? Artık daha hızlı çalışan işçinin mi? Artık daha az işçiye ihtiyaç duyan şirketin mi? Yoksa bunu mümkün kılan YZ geliştiricisinin mi?

Şu anda cevap açık: Aslan payı teknolojiyi elinde tutanlara gidiyor. Dünyanın en büyük beş teknoloji şirketi 2024'te toplam on iki trilyon dolar piyasa değerine ulaştı. En zengin on tekno milyarderin toplam serveti bir yılda yüzde 37 arttı.

Bu sistemdeki bir hata değil. Sistemin mantığı. Bilişsel emeğin marjinal maliyetini sıfıra indiren bir teknoloji, mülkiyet koşulları değişmediğinde, benzeri görülmemiş bir servet yoğunlaşmasına yol açar.

Eski Rüya ve Yeni Soru

Keynes üretkenlik tahmininde yanılmadı. Artan üretkenliğin otomatik olarak ortak refaha yol açacağı sessiz varsayımında yanıldı. Teknolojinin o kadar üretken olduğu ki artık insanların çoğuna ihtiyaç duymadığı — ve bu üretkenliğin meyvelerinin azınlığa gittiği bir dünyayı öngöremedi.

YZ ekonomisinin ortaya koyduğu soru teknik değil. Siyasi ekonominin en eski sorusu: Kimin neye sahip olduğu? Ve buna kim karar veriyor?

Bu soru bizi daha sonra — 9. Bölüm'de — siyasi yanıtlara götürecektir: evrensel temel gelire, yeni mülkiyet biçimlerine, makinelerin işin büyük bölümünü yaptığı bir dünyada adil bir ekonomi inşa edilip edilemeyeceği sorusuna.

Ama önce bu kaymanın diğer yüzüne bakmalıyız. YZ'nin gerçeklik diye kabul ettiğimiz şeyle ne yaptığı sorusuna. Hakikatle, savaşla ve birini diğerinden ayırt etme kapasitemizle.

KISIM II

Gerçekliğin Yıkımı

YZ'nin hakikat, güven ve demokrasiyle ne yaptığı

5

Savaş Alanı Olmayan Savaş

Yapay zekâ savaşın doğasını nasıl değiştiriyor

Şubat 2026'da tarihte ilk kez insansı robotlar aktif bir çatışma bölgesine gönderildi. Dallas'taki Foundation Labs girişimi tarafından geliştirilen iki adet Phantom MK-1, Ukrayna ordusuna teslim edildi. Robotlar YZ tabanlı nesne tanıma özelliğine sahip ve iki kilometreye kadar mesafede otonom hareket edebiliyor.

[Kaynak: TIME, 9 Mart 2026; Military Times, 13 Mart 2026; Foundation Labs]

Aynı zamanda, bir hafta sonra Ukrayna savaş verilerini müttefik devletlere ve savunma şirketlerine açtı: milyonlarca açıklamalı video kaydı, hasar değerlendirmesi ve tespit örüntüsü — şimdiye kadarki en büyük açık gerçek savaş alanı veri seti.

[Kaynak: Military Times, 13 Mart 2026; Ukrayna Savunma Bakanlığı]

Ve Ukrayna'da savaşın geleceği test edilirken, Gazze'de zaten bugünün işleyişi devrede: minimum insan denetim süresiyle ve maksimum hızla hava saldırıları için hedef tavsiyeleri sunan YZ sistemleri.

Bu bölüm savaşın dönüşümü hakkında. Soyut bir tehdit olarak değil, şu anda gerçekleşen bir şey olarak — önümüzdeki on yıllar boyunca silahlı şiddetin geleceğini belirleyecek iki çatışmada.

Ukrayna: Laboratuvar

Ukrayna'daki savaş, YZ destekli savaş yürütme için dünyanın en önemli test alanı haline geldi. Teknoloji orada icat edildiği için değil, orada uygulandığı için — gerçek çatışma baskısı altında, gerçek kayıplarla.

Rakamlar hem etkileyici hem de ayık edici. Ukrayna'da beş milyondan fazla drone görevde. Yalnızca Ocak 2026'da askeri yetkililer günde 4.000'den fazla insansız hava aracı operasyonu yürüttü.

[Kaynak: TIME, Mart 2026; CSIS, Mart 2025; Modern War Institute, West Point]

YZ giderek daha merkezi bir rol oynuyor. Ukrayna'nın DELTA sisteminin sinir ağları kara ve hava hedeflerini gerçek zamanlı olarak otomatik tanıyor. Ukrayna Silahlı Kuvvetleri'ndeki otomatik hedef yönetimi, tespitten vurmaya kadar olan süreyi saatlerden dakikalara indirdi.

[Kaynak: CSIS, «Ukraine's Future Vision for AI-Enabled Autonomous Warfare», Mart 2025]

Sonuç ölçülebilir: YZ'nin birinci şahıs görüş (FPV) dronlara entegrasyonu isabet oranını yüzde 30 ila 50'den yaklaşık yüzde 80'e çıkardı. Her beş drondan dördü hedefe ulaşıyor.

[Kaynak: US Army War College; West Point Lieber Institute, 2025]

Ama etik soruları asıl sonraki adım ortaya koyuyor. Ukrayna'da YZ destekli dronlar, operatörle bağlantı koptuğunda zaten otonom ateş açıyor. Bu teknik olarak anlaşılır bir durum — elektronik olarak bastırılmış ortamda bağlantı düzenli olarak kesiliyor. Ama bu şu anlama geliyor: Öldürme kararını makine veriyor. Zincirde insan yok.

[Kaynak: TIME, Mart 2026; West Point Lieber Institute, Şubat 2025]

Ve Avrupa silahlanıyor. Mart 2025'te Avrupa Komisyonu «Avrupa savunmasına benzeri görülmemiş bir yatırım dalgası» çağrısında bulundu ve YZ'yi «kritik savunma teknolojisi» olarak nitelendirdi. Oculus VR'nin yaratıcısı Palmer Luckey tarafından kurulan Anduril şirketi otonom sistemler tedarik ediyor ve birçok NATO ülkesiyle sözleşme imzaladı.

[Kaynak: MIT Technology Review, Ocak 2026; Avrupa Komisyonu, Mart 2025]

Gazze: Emsal

Ukrayna YZ'nin geleceğin savaşını nasıl şekillendirdiğini gösterirken, Gazze YZ sistemlerinin bugünde insan hayatları hakkında karar verdiğinde ne olduğunu gösteriyor.

Nisan 2024'te İsraili-Filistinli +972 dergisi ve Local Call'ın altı İsrail istihbarat subayının ifadelerine dayanan soruşturması, «Lavanta» adlı sistemi açığa çıkardı. Lavanta, iletişim örüntüleri, sosyal bağlantılar ve davranış verileri temelinde Gazze'deki kişileri şüpheli militan olarak işaretleyen bir YZ programıydı. Askeri tahminlere göre Lavanta yaklaşık 37.000 Filistinliyi potansiyel hedef olarak işaretledi.

[Kaynak: +972 Magazine, Nisan 2024; The Guardian, 2024; Human Rights Watch, Eylül 2024]

Lavanta'nın yanı sıra «İncil» (Habsora) çalışıyordu — binaları ve yapıları bomba hedefi olarak tanımlayan bir sistem. Ve «Baba Nerede?» — belirli kişilerin hareketlerini izleyen ve eve döndüklerinde uyarı veren bir program — konut binasına saldırı yapılabilmesi için.

İstihbarat subaylarının ifadeleri, insan kontrolü ile makine kararı arasındaki sınırı bulanıklaştıran bir tablo çiziyor. Lavanta'nın hedef tavsiyelerinin ortalama kontrol süresi hedef başına yaklaşık 20 saniyeydi.

[Kaynak: +972 Magazine, Nisan 2024; AOAV Analizi, Kasım 2025]

Sonuçlar yıkıcıydı. «İncil» günde 100'e kadar hedef ürettiyordu — insan analistlerin daha önce yılda yaklaşık 50 tanımladığı yerde. Bu sıçrama, uluslararası insancıl hukukun temel direklerinden birini sorguladı: orantılılık ilkesini.

[Kaynak: +972 Magazine, Nisan 2024; RUSI Analizi, Temmuz 2024]

BM Genel Sekreteri Guterres «derin endişe» ifade etti. Human Rights Watch sistemleri analiz etti ve «uluslararası insancıl hukukun temellerini zayıflattıkları» sonucuna vardı.

[Kaynak: BM/Guterres, 2024; Human Rights Watch, Eylül 2024; The Guardian/Microsoft, Eylül 2025]

İsrail bu betimlemelerin bir kısmına itiraz ediyor ve sistemlerin karar destek aracı olduğunu, otonom silah olmadığını vurguluyor. Tartışma kapanmadı. Ama emsal oluştu: gerçek bir çatışmada, gerçek zamanda, gerçek kayıplarla YZ.

Kaybolan Sınır

Uluslararası hukukta askeri güç kullanımı için üç ilke geçerlidir: savaşanlar ile siviller arasında ayırım, askeri gereklilik ile sivil zarar arasında orantılılık ve her güç kullanımı için sorumluluk.

[Michael Walzer, *Hakkı ve Haksız Savaşlar*, 1977]

YZ sistemleri bu ilkelerin her birini yeni bir sınavla karşı karşıya getiriyor.

Ayırım: İletişim örüntüleri ve hareket verilerinde eğitilmiş bir algoritma, bir savaşanı aynı mahallede yaşayan bir sivilden güvenilir biçimde ayırabilir mi?

Orantılılık: İnsanların yılda 50 tanımladığı yerde bir sistem günde 100 hedef ürettiyorsa ve insan denetim süresi 20 saniyeye — anlamlı bir kontrol hâlâ mevcut mu?

Sorumluluk: Operatörle bağlantı koptuğu için bir drone otonom ateş açarsa — hasarın sorumlusu kim? Programcı mı? Komutan mı? Makine mi?

Başarısız Düzenleme

Avusturya Dışişleri Bakanı Schallenberg durumu «kuşağımızın Oppenheimer anı» olarak nitelendirdi. Karşılaştırma çağrışım yüklü ama bir noktada aksıyor: Oppenheimer devlet için çalışıyordu. Bugünün geliştiricileri start-up'lar için çalışıyor.

BM girişimlerde bulundu. Genel Sekreter Guterres 2026'ya kadar «anlamli insan kontrolü» olmayan otonom sistemleri yasaklayan hukuken bağlayıcı bir anlaşma talep etti. Anlaşma gerçekleşmedi.

[Kaynak: BM/ICRC, 2024; Cenevre Müzakereleri; TRENDS Research, 2025]

Büyük askeri güçler — ABD, Rusya, İsrail — engelliyor. Ve savaş alanındaki gerçeklik müzakereleri geride bırakıyor. Anlaşma yapılmayan her hafta yeni olgular yaratılıyor.

Tehlikede Olan

Katalonya'da bir kaya tepesindeki köy olan Corbera'da bu hikâyeyi sessiz, çarpıcı biçimde çerçeveleyen bir an var. Mart 2025'te yerel belediye bir tartışma yürüttü: YZ destekli drone'ların belediye sınırları içinde kullanımına izin verilsin mi? Askeri dronlar değil — tarım, ormancılık, acil durumlar için dronlar. Tartışma üç saat sürdü.

[Kaynak: MIT Technology Review, Ocak 2026]

Ukrayna yeni test alanı. Orada geliştirilen, denenilen ve optimize edilen, önümüzdeki on yılların savaşlarını belirleyecek. Bugün Ukrayna'da uçan dronlar, yarın dünyanın her köşesinde uçacak.

Ve Gazze, YZ sistemleri gerçek bir çatışmada insan hayatlarına minimum kontrol ve maksimum hızla uygulandığında ne olduğunu gösteriyor.

Soru şu: Makinelerin kimin yaşayıp kimin öleceğine karar verdiği bir dünyada yaşamak istiyor muyuz?

Bu sorunun yanıtı yalnızca savaşın geleceğini belirlemiyor. Ahlakın geleceğini belirliyor. Çünkü algoritmaların yaşam ve ölüm kararları aldığını kabul eden bir toplum, insan olmanın ne anlama geldiğine dair anlayışını çoktan değiştirmiştir.

6

Sentetik Kamuoyu

Deepfake'ler, dezenformasyon ve ortak gerçeğin sonu

Kasım 2024'te, ChatGPT'nin başlangıcından iki yıl sonra, neredeyse hiç fark edilmeyen bir şey oldu: İnternetteki YZ tarafından üretilen makale hacmi ilk kez insan yapımı makale hacmini aştı. Mayıs 2025 itibarıyla tüm web makalelerinin yüzde 52'si sentetik kökenli idi.

[Kaynak: Graphite/Five Percent Research, Ekim 2025; Axios, eWeek, Vice, Yahoo Tech tarafından doğrulandı]

An sessizce geldi. Basın toplantısı yoktu, siyasi alarm yoktu, birinin takvimine not ettiği bir tarih yoktu. Ve belki de bu devrimin en rahatsız edici özelliği tam da budur: görünmez olması.

Europol bir raporunda 2026'ya kadar çevrimiçi içeriğin yüzde 90'ına kadarının sentetik olarak üretilbileceği uyarısında bulundu. Stanford Üniversitesi eğilimi doğruladı. Cambridge Üniversitesi 2024'te insanların YZ metinlerini insan metinlerinden güvenilir biçimde ayırt edemez hale geldiğini tespit etti.

[Kaynak: Europol Innovation Lab; Stanford HAI AI Index 2025; Cambridge University, 2024]

Okuduğu şeylerin yarısından fazlasının makineler tarafından yazıldığı bir toplum için bu ne anlama geliyor? Hepsi dezenformasyon değil. Büyük kısmı ürün açıklamaları, SEO metinleri, otomatik incelemeler. Ama zararsız üretim ile hedefli manipülasyon arasındaki sınır bulanıklaşıyor.

Güvenilemeyen Seçimler

Ocak 2024'te New Hampshire'daki seçmenler bir telefon aldı. Ses görünürde Başkan Biden'a aitti. İnsanları ön seçimlere gitmemeye çağırıyordu. Ses YZ tarafından üretilmişti. Federal İletişim Komisyonu sorumluyu 6 milyon dolar para cezasına çarptırdı — ama arama binlerce kişiye ulaşmıştı.

[Kaynak: Brennan Center for Justice; CNN, 2024]

O zamandan beri durum yatışmadı. Normalleşti.

Romanya'da YZ tarafından üretilen içerik Aralık 2024 cumhurbaşkanlığı seçimlerini o kadar büyük ölçüde etkiledi ki mahkeme sonuçları iptal etti. Avrupa'da 2024 başından itibaren ondan fazla büyük seçim kampanyasında YZ sistemleri tespit edildi — Slovakya'dan Endonezya'ya, Bangladeş'ten Güney Afrika'ya.

[Kaynak: CETaS/Alan Turing Institute, Kasım 2025; CIGI, 2025; EU Parlamento Raporu EPRS 2025]

Ve Mart 2026'da ABD Ulusal Cumhuriyetçi Senato Komitesi, Teksaslı Demokrat Senato adayı James Talarico'nun sentetik olarak üretilmiş, sahte açıklamalar içeren bir deepfake videosunu yayımladı.

[Kaynak: CNN, 13 Mart 2026]

En dikkat çekici olan teknoloji değildi. Tepkiydi — daha doğrusu yokluğu. Cumhuriyetçi Senato örgütü bunda bir sorun görmedi. Demokrat Parti protesto etti ama hukuki sonuç yoktu.

Yalancının Temettüsü

Bu hikâyede deepfake'lerin kendisinden daha tehlikeli olabilecek bir bükülme var. Araştırmacılar bunu «yalancının temettüsü» olarak adlandırıyor — yalancıların deepfake'lerin varlığından çıkardığı fayda. Her şey sahte olabiliyorsa, gerçek olan da sahte ilan edilebilir.

[Kaynak: Chesney & Citron, «Deep Fakes: A Looming Challenge»; Brennan Center for Justice]

Yalancının temettüsü hakikati sahtecilik yoluyla yıkmıyor. Hakikat ile sahtecilik arasında ayırım yapma olasılığının kendisini yıkıyor. Yolsuzluktan yakalanan bir siyasetçi kanıtı deepfake ilan edebilir. Şiddet kullanırken görüntülenen bir hükümet videonun sahte olduğunu iddia edebilir.

IE University anketine göre Avrupalıların yüzde 31'i YZ'nin oy verme kararlarını etkilediğine inanıyor. Ve yüzde 40'ı gerçek içeriği üretilmiş içerikten artık ayırt edemediğinden endişeli.

[Kaynak: IE University, European Tech Insights, Ekim 2024]

Zehirlenmiş Kaynaklar

Deepfake'ler görünen tepe. Altında daha geniş, daha ince bir dönüşüm yatıyor: bilgi kaynaklarının kendisinin zehirlenmesi.

Mayıs 2025'teki Avustralya parlamento seçimleri öncesinde müfettişler, YZ chatbot'larını sistematik olarak yanlış bilgiyle besleyen Rusya yanlısı bir kampanya keşfetti — seçmen sorularına yanıt verirken bunu gerçek olarak sunmaları için.

[Kaynak: ABC News Australia, Mayıs 2025; CETaS/Alan Turing Institute, Kasım 2025]

Birleşik Krallık'ta 2024'te yaklaşık her sekiz seçmenden biri seçim bilgisi için YZ chatbot'larına başvurdu. Birkaç vakada botlar yanlış bilgi verdi — oylama tarihi, seçim bölgeleri, aday pozisyonları hakkında.

[Kaynak: CETaS/Alan Turing Institute, Kasım 2025]

MindShift serisinin beşinci kitabı «The Quiet Shift» algının mimarisini inceledi: Akışların, algoritmaların ve kişiselleştirilmiş tavsiyelerin herkesin nesnel olarak kabul ettiği bireysel bir gerçeklik nasıl yarattığını. Sentetik kamuoyu bir adım daha ileri gidiyor: Yalnızca bilginin sunumunu değil, bilginin kendisini yerine koyuyor.

Arendt, Olgusal Hakikat ve Kaybettiğimiz Şey

Hannah Arendt 1967'de «Hakikat ve Siyaset» başlıklı bir deneme yazdı. İki tür hakikati ayırt etti: akıl hakikati — çürütülemeyecek matematiksel ve mantıksal önermeler — ve olgusal hakikat — tanıklara, belgelere, onları koruma isteğine bağlı tarihsel ve ampirik önermeler.

Olgusal hakikat, diye yazdı Arendt, akıl hakikatinden daha kırılığandır. Çünkü onu hatırlayan insanlara bağlıdır — ve insanlar unuttur, satın alınır ya da korkutulur.

[Hannah Arendt, «Hakikat ve Siyaset», 1967]

Tam da bu şu anda oluyor. Sentetik kamuoyu tek tek olguları yıkmıyor. Olguların olgu olarak kabul edildiği zemini yıkıyor. Her video sahte olabiliyorsa, her metin makine yapımı olabiliyorsa, her telefon sentezlenmiş olabiliyorsa — yalnızca belirli bir yalan kaybolmuyor. Hakikatin üzerinde durduğu zemin kayboluyor.

Arendt uyardı: Olgusal hakikatin olmadığı yerde siyaset için alan yoktur. Çünkü siyaset, hakkında tartışılabilir ortak bir dünyanın var olmasını gerektirir. Bu ortak dünya artık yoksa — herkes kendi algoritmik olarak düzenlenmiş gerçekliğinde yaşıyorsa — tartışma konusu da kaybolur.

Yetişemeyen Mevzuat

Siyasi tepkiler parçalı ve yavaş. ABD'de 26 eyalet seçimlerde deepfake yasaları çıkardı — ama çoğu etiketlemeyle sınırlı ve etkili yaptırımlar öngörmüyor.

[Kaynak: Ballotpedia; Paul Hastings LLP; Cornell Law School, 2025]

AB'de AI Act, Ağustos 2026'dan itibaren YZ tarafından üretilen içeriklerin etiketlenmesini zorunlu kılacak. Ama uygulama gecikiyor: Avrupa Komisyonu sürelerin gerisinde kalıyor, sanayi erteleme talep ediyor.

[Kaynak: EU Parlamento Raporu EPRS 2025; Avrupa Komisyonu, Kasım 2025; CFR, Ocak 2026]

Teknoloji her yasadadan daha hızlı hareket ediyor. Ve daha temel soru, yasaların doğru araç olup olmadığıdır. Deepfake etiketlemesi güven krizini çözmez — eğer güvenin kendisi zaten yıkılmışsa.

Geriye Kalan

Guy Debord 1967'de — Arendt'le aynı yıl — «Gösteri Toplumu»nu yazdı. Görüntünün gerçekliğin yerini aldığı bir dünyayı betimledi: «Doğrudan yaşanmış olan her şey bir temsile uzaklaşmıştır.»

[Guy Debord, Gösteri Toplumu, 1967]

Debord ne kadar haklı çıkacağını hayal edemezdi. Onun dünyasında gösteriyi reklam, televizyon ve tüketim yaratıyordu. Bizim dünyamızda onu, her birey için kişisel olarak uyarlanmış içerik üreten algoritmalar yaratıyor — her izleyicinin gerçeklik olarak kabul ettiği mükemmel bir gösteri.

Ortak gerçeklik kaybolduğunda geriye ne kalır?

Geriye şu soru kalır: Vatandaşların bilgilendirilmiş kararlar alabildiği varsayımına dayanan bir birlikte yaşama biçimi olan demokrasi, bilginin kendisinin güvenilmez hale geldiği bir dünyada hayatta kalabilir mi? Bu soru bizi bir sonraki bölüme götürüyor.

Bir İş Modeli Olarak Gözetim

Konfor ile kontrol arasındaki şeffaf insan

Dünya genelinde her gün milyonlarca kez tekrarlanan bir sahne var. Bir insan telefonunu açar. Yüzüyle kilidini açar. Haber akışını kaydırır, navigasyon rotasına bakar, sesli mesaj gönderir, temassız ödeme yapar, Google'da bir belirti arar.

Bu eylemlerin her birinde bir veri noktası oluşur. Birlikte, geçen yüzyılın herhangi bir gizli servisinin toplayabileceğinden daha ince taneli, kapsamlı ve güncel bir profil oluşturuyorlar. Ve gizli servis çalışmasından farklı olarak, gönüllü olarak yaratılıyor.

Bu bölüm hizmet ile gözetimin kaynaşması hakkında. Ve ikisi arasındaki ayrımın belki de hiçbir zaman istediğimiz kadar net olmadığı hakkında.

Açık Sistem: Çin

En görünür olanla — ve en çok yanlış anlaşılanla — başlayalım.

Çin'in Sosyal Kredi Sistemi Batı'da genellikle Orwelci bir kabus olarak resmedilir: uçak bileti, okul ve konut belirleyen her vatandaş için tek bir puan. Gerçek daha karmaşık — ve daha dikkatli bakıldığında daha az endişe verici değil.

Tek bir ulusal vatandaş puanı yok. 2014'teki orijinal planlama taslağı puanlardan hiç söz etmedi. Var olan, bölgesel ve sektörel sistemlerden oluşan yamalı bir örtü: şirketler için kredi derecelendirmeleri, bireyler için idari listeler, farklı kriterlerle yerel pilot projeler.

[Kaynak: China Law Translate, Nisan 2025; Newsweek, Kasım 2025; MSA Advisory, 2026; ChoZan, Kasım 2025]

Bireyler için sistem ağırlıklı olarak kara listeler üzerinden işliyor. Eylül 2025'e kadar yaklaşık 200.000 ek kişi bu listelere alındı — siyasi ifadeler nedeniyle değil, mahkeme kararlarına uymama, borçların ödenmemesi, mesleki yükümlülüklerin ihlali nedeniyle.

[Kaynak: Wikipedia/Social Credit, Eylül 2025; China Law Translate, Nisan 2025]

Mart 2025 direktifi — Merkez Komite ve Devlet Konseyi'nin yayınladığı 23 önlem — bu rotayı güçlendirdi: standartların birleştirilmesi, kurumlar arası veri paylaşımının genişletilmesi, yeni yaptırım mekanizmaları.

Ve işte belirleyici nokta: Çin sistemindeki endişe verici olan bugün ne yaptığı değil. Yarın ne yapabileceğidir. Altyapı kurulu. Kameralar yerleştirilmiş. Veriler akıyor. Kredi derecelendirmesinden siyasi kontrole giden yol uzun değil — yalnızca siyasi bir karara ihtiyaç duyuyor.

Örtük Sistem: Batı

Şimdi bize daha yakın olan — ve daha az isteyerek baktığımız — kısım.

Batı demokrasilerinde bir «Sosyal Kredi Sistemi» yok. Ama birinin kredi, konut ya da cep telefonu sözleşmesi alıp alamayacağını belirleyen kredi puanları var. Hangi iş ilanlarının gösterilip hangilerinin gösterilmediğine karar veren algoritmalar var. Sağlık verilerini toplayıp sigorta şirketlerine satan sağlık platformları var.

Bu sistemlerin hiçbiri kendini gözetim olarak adlandırmıyor. Kendilerine hizmet, verimlilik, kişiselleştirme, risk yönetimi diyorlar. Ama toplamda, Çin'in bilinçli olarak inşa ettiği şeye işlevsel olarak yakın bir yapı oluşturuyorlar.

Shoshana Zuboff 2018'de bunun için «gözetim kapitalizmi» kavramını ortaya attı: insan deneyiminin ücretsiz hammadde olarak çıkarıldığı ve piyasada satılan davranışsal tahminlere dönüştürüldüğü bir ekonomik biçim.

[Shoshana Zuboff, Gözetim Kapitalizmi Çağı, 2018]

2018'den bu yana temel mantıkta hiçbir şey değişmedi. Değişen, sistemlerin kapasitesi. YZ modelleri tahminleri daha hassas kılıyor. Yüz tanıma ucuzluyor. Sesli asistanlar yalnızca komutları değil, ruh hallerini de duyuyor.

Çin'le fark gözetimin yokluğunda değil. Biçiminde. Çin açıkça, devlet eliyle, görünür biçimde gözetliyor. Batı örtük biçimde, ticari olarak, konforlu biçimde gözetliyor.

Gözlemin Benlik Algısıyla Ne Yaptığı

MindShift serisinin ilk kitabı «Sen Evrensin» burada geri dönen bir soru soruyordu: Gerçeklik nasıl oluşur? Yanıt: Algımızda hiçbir şey doğrudan verilmemiştir. Dünyayı inşa ederiz — duyuşal izlenimlerden, deneyimlerden, beklentilerden, kendimize anlattığımız hikâyelerden.

Bu inşa sürekli dışarıdan gözlemlendiğinde, ölçüldüğünde ve değerlendirildiğinde ne olur?

Byung-Chul Han «Psikopolitika»da disiplin toplumundan kontrol toplumuna geçişi betimledi: iktidarın yasaklarla değil baştan çıkarmayla işlediği bir toplum. «Yapmalısın» değil, «yapabilirsin». Sistem zorlamıyor — optimize ediyor. Ve optimize ettiği biziz.

[Byung-Chul Han, Psikopolitika, 2014]

Han bunu «gönüllü kendini açığa çıkarma» olarak adlandırdı. İnsan verilerini baskı altında değil, konfor, kabul görme, aidiyet arzusunun paylaşılıyor. Akıllı telefon kelepçe değil. Bize kendimizin optimize edilmiş bir versiyonunu gösteren bir ayna.

Foucault'nun modern iktidar metaforuna dönüştürdüğü Bentham panoptikonu gözetilme korkusuyla işliyordu. Yeni panoptikon gözetilme hazzıyla işliyor. Instagram, TikTok, LinkedIn — bunlar hapishane değil. Sahneler. Ama etki benzer: Sistemin beklediği gibi davranıyoruz.

Avrupa Yanıtı — ve Sınırları

Avrupa üçüncü bir yol denedi. 2018'den beri yürürlükteki GDPR bireylere verileri üzerinde haklar verdi: bilgi alma, silme, itiraz, taşınabilirlik. AI Act veri korumasını şeffaflık gereklilikleriyle tamamlıyor.

Bu, dünyanın başka hiçbir bölgesinin sunmadığından fazlası. Ama ilk bakışta görüldüğünden de azı. GDPR veri toplamayı durdurmadı — düzenledi. İş modeli aynı kaldı: veri petroldür, kullanıcı kaynaktır.

Ve Avrupa da gözetliyor. Yüz tanıma polis birimlerinde test ediliyor. Tahmine dayalı polislik yazılımı birkaç ülkede suçların en olası nerede gerçekleşeceğini hesaplıyor. Çin'le aradaki fark derecede, ilkede değil.

Herkesin Kendine Sorması Gereken Soru

Stasi — DDR'ın gizli polisi — gücünün zirvesinde yaklaşık 91.000 kadrolu ve 189.000 gönüllü çalışana sahipti. 16 milyon vatandaşı gözetliyorlardı. Oran yaklaşık 1'e 57'ydi.

Bugün tek bir akıllı telefon, bir Stasi subayının bir ayda toplayabileceğinden daha fazla veriyi bir günde üretiyor. Ve bunu gönüllü olarak, baskı olmadan, bilinçli karar olmadan yapıyor.

Edward Snowden 2013'te devlet istihbarat örgütlerinin bu kapasiteyle ne yaptığını açığa çıkardı. O zamandan beri alan kaydı: Artık devlet ana toplayıcı değil. Ana toplayıcı piyasa.

Foucault'nun panoptikonu bir binaydı. Merkezde bir kule olan, her mahkûmun her an gözlenebildiği bir hapisane. Mesele gerçek gözetim değildi — gözetim olasılığıydı. Mahkûm gözetleniyormuş gibi davranıyordu — çünkü emin olamıyordu.

[Michel Foucault, Gözetim ve Ceza, 1975]

Herkesin kendine sorması gereken soru şu değil: Gözetleniyor muyum? Bu soru yanıtlandı. Yanıt: Evet. Yıllardır.

Asıl soru şu: Bu bana ne yapıyor? Her eylemimin kaydedildiğini, analiz edildiğini ve değerlendirildiğini bildiğimde — ya da seziyor olduğumda — davranışında, düşüncemde, benlik algımda ne değişiyor?

Yanıt: Bizi daha temkinli kılıyor. Daha uyumlu. Daha öngörülebilir. Kimse talep ettiği için değil. Sistem uyumu ödüllendirip sapmanın cezalandırıldığı biçimde inşa edildiği için.

Açık gözetleyen Çin sistemi ile örtük gözetleyen Batı sistemi arasında uçurum yok. Bir spektrum var. Ve bu spektrumda nerede yaşamak istediğimiz sorusu zamanımızın en önemli sorularından biri.

Bir sonraki bölümün odağındaki demokrasi, bilgilendirilmiş, özerk yurttaşlara ihtiyaç duyar. Özgürce düşünen ve özgürce karar veren yurttaşlara. Peki şeffaflık — gözetlendiğimizin bilgisi ya da sezgisi — ile özgürlük bir arada var olabilir mi?

8. Bölüm'ün sorduğu soru bu.

8

Yoğun Bakımdaki Demokrasi

Eski biçimler neden yeni baskıya dayanmıyor – ve sonra ne gelebilir

17 Mart 2026'da – bu satırların yazılmasından üç gün önce – Göteborg Üniversitesi'ndeki V-Dem Enstitüsü yıllık demokrasi raporunu yayımladı. 180 ülkede demokrasinin durumunu 500'den fazla gösterge temelinde, dünya genelinde binlerce uzmanın verileriyle analiz ediyor.

Bulgu: ABD elli yılı aşkın bir süredir ilk kez «liberal demokrasi» değil, yalnızca «seçimsel demokrasi» olarak sınıflandırıldı – seçimlerin yapıldığı ama temel özgürlüklerin, hukukun üstünlüğünün ve kuvvetler ayrılığının önemli ölçüde kısıtlandığını gösteren bir kategori.

[Kaynak: V-Dem Institute, Democracy Report 2026, 17 Mart 2026; CNN, 18 Mart 2026]

Birkaç gün önce Freedom House kendi yıllık raporunu yayımlamıştı: küresel özgürlüğün üst üste yirminci yıl gerilediği rapor. 52 ülke kötüleşme, yalnızca 22'si iyileşme kaydetti.

[Kaynak: Freedom House, Freedom in the World 2026, Mart 2026]

Ve Pew Research Center'ın 2025 baharında yaptığı anket gösterdi: Amerikalıların yüzde 62'si ülkelerinde demokrasinin işleyişinden memnun değildi. Genç yetişkinler (18-29) arasında bu oran yüzde 72'ye ulaştı.

[Kaynak: Pew Research Center, Bahar 2025; Şubat 2026'da yayımlandı]

Bu bölüm daha önceki herhangi bir on yılda da yazılabılırdi. Demokrasinin erozyonu yeni bir konu değil. Ama mevcut anı farklı kılan, tehdidin spesifik niteliği. Parlatmentonun önündeki tanklar değil. İktidarı ele geçiren bir general değil. Demokrasiyi mümkün kılan koşulların yavaş, görünmez yıkımı.

Üç Ön Koşul

Demokrasi o kadar aşikâr görünen üç ön koşula dayanır ki nadiren dile getirilirler.

Birincisi: bilgilendirilmiş yurttaşlar. Demokrasi, seçimlere katılan insanların, gerçekliği propagandadan ayırt etmelerini sağlayan makul ölçüde güvenilir bir temele sahip olduğunu varsayar.

İkincisi: ortak olgular. Demokrasi herkesin aynı fikirde olmasını gerektirmez. Ama hakkında tartışılabilir ortak bir gerçekliğin var olmasını gerektirir. Tüm taraflarca kabul edilen olgular yoksa tartışmalar ritüele dönüşür.

Üçüncüsü: kamusal söylem. Demokrasi tartışmayla yaşar — argümanları sınamanın, pozisyonları karşılaştırmanın, uzlaşma bulmanın olanaklılığıyla. Bu, farklı seslerin duyulabildiği bir alan varsayar — yalnızca en yüksek sesli olanların değil.

YZ her üç ön koşulu aynı anda zayıflatıyor. Niteliksel olarak yeni olan budur.

Önceki bölümde betimlenen sentetik kamuoyu birinci ön koşula saldırıyor: bilgilendirilmiş yurttaşlar. İçeriğin yarısı makineler tarafından üretilmiş ve kalite kontrolü olmadan yayılmışsa, bilgilendirilmiş kararların temeli çöker.

Yine önceki bölümde betimlenen yalancının temettüsü ikinci ön koşula saldırıyor: ortak olgular. Her şey sahte olabiliyorsa gerçek olan da sahte ilan edilebilir. Ortada ortak olgusal zemin kalmaz.

Ve «The Quiet Shift»te analiz edilen algoritmik kürasyon üçüncü ön koşula saldırıyor: kamusal söylem. Herkes kendi algoritmik olarak optimize edilmiş akışını ahyorsa, tartışma için ortak alan artık yok.

Ara Seçimler Test Durumu Olarak

ABD'nin Kasım 2026 ara seçimleri, üç dinamiğin aynı anda, zaten kurumsal baskı altındaki bir demokrasiye etki edeceği ilk büyük oylama olacak.

Deepfake'ler zaten kullanımda — anonim aktörler tarafından değil, iki büyük parti örgütünden biri, Ulusal Cumhuriyetçi Senato Komitesi tarafından.

[Kaynak: CNN, 13 Mart 2026; Ballotpedia; Cornell Law School]

Aynı zamanda Trump yönetimi yürütme emirleriyle eyalet düzeyindeki YZ düzenlemesini sistematik olarak zayıflattı ve gelişmeyi kurlsız bir alana yönlendirdi.

Ve kampanyanın yürütüldüğü platformlar, 3. Bölüm'de betimlediğimiz aktörler tarafından kontrol ediliyor: yetkisiz, hesap vermez, demokratik meşruiyeti olmayan sahipler.

Habermas ve Yıkılmış Kamuoyu

Jürgen Habermas 1962'de «Kamusallığın Yapısal Dönüşümü»nde 18. ve 19. yüzyıllarda kahvehaneler, salonlar, gazeteler aracılığıyla nasıl bir kamusal alanın ortaya çıktığını betimledi — yurttaşların eşitler olarak argüman alışverişinde bulunduğu bir alan. Bu «burjuva kamusalılığı» liberal demokrasinin ön koşuluydu: görüşlerin iktidar tarafından değil, akıl tarafından biçimlendirildiği bir yer.

[Jürgen Habermas, Kamusalığın Yapısal Dönüşümü, 1962]

Habermas o zaman bile çöküşü teşhis etti: medyanın ticarileşmesiyle, reklam ve halkla ilişkiler manipülasyonu, yurttaşların özel alana geri çekilmesiyle.

Algoritmik kamuoyu Habermas'çı anlamda bir kamuoyu değil. Argümanların değil duyguların galip geldiği bir dikkat pazarı. Olgunluğun değil angajmanın. Hakikatin değil tıklanabilirliğinin.

Radyonun ve Televizyonun Başaramadığı

Mevcut krizi bir tekrar olarak görmek rahatlatıcı olurdu — demokrasilerin daha önce de atlattığı bir teknolojik değişim dalgası daha.

Ve doğru: Yeni medya daha önce de demokrasilere meydan okudu. Radyo hem Hitler'in kitle manipülasyonunu hem Roosevelt'in «Şömine Sohbetleri»ni mümkün kıldı. Televizyon siyaseti değiştirdi — 1960'taki Kennedy-Nixon tartışmaları görünüşün içeriği yenebileceğini gösterdi.

Fark üçlü.

Birincisi, hız. Radyo on yıllar aldı, televizyon on yıllar aldı. YZ tarafından üretilen dezenformasyon saniyeler alıyor. Toplumun adapte olması gereken hız döngüsü, insan kurumlarının işleme hızının ötesine geçti.

İkincisi, kişiselleştirme. Radyo ve televizyon herkese aynı şeyi yayınlıyordu. YZ destekli platformlar herkese farklı bir şey yayınlıyor. Manipülasyon bireysel hale geldi.

Üçüncüsü, kontrol edilemezlik. Radyo kapatılabilir, gazeteler yasaklanabilir, yayın lisansları geri alınabilirdi. Algoritmik akışlar küresel, merkezsiz ve uyarlanabilir.

Bu Son Mu?

Bu bölümü cenaze konuşması olarak yazmak yanlış olurdu. Demokrasiler daha kötü krizlerden çıktı. Weimar Cumhuriyeti çöktü — ama Federal Cumhuriyet onun küllerinden doğdu. Savaş sonrası konsensüs dağıldı — ama Avrupa Birliği yeni bir çerçeve yarattı. Her seferinde biçim değişti. Değerler kaldı.

Dolayısıyla soru Şu değil: Demokrasinin sonu mu? Soru Şu: Mevcut biçimler yeterli mi?

Bildiğimiz haliyle demokrasi, bilginin yavaş aktığı, kamuoyunun birkaç medya tarafından yapılandırıldığı ve iktidarın toprakla bağlı olduğu bir dünya için tasarlandı. Bunların hiçbiri artık geçerli değil.

Bu, demokratik değerlerin — eŐitlik, özgürlük, hesap verebilirlik, insan onuru — eskidiği anlamına gelmiyor. Hiç olmadığı kadar acil. Ama onları somutlaŐtırması gereken kurumların yenilenmesi gerekiyor.

John Dewey 1927'de «Toplum ve Sorunları»nda yazdı: Demokrasi bir kurum değil. Yaşayan bir pratik — insanların kendilerini örgütleme, tartışma ve karar alma biçimi. Bu pratik medya deęiŐtięi için kaybolmaz. Ama canlı kalabilmek için yeni biçimlere ihtiyaç duyar.

[John Dewey, Toplum ve Sorunları, 1927]

İŞte önümüzdeki görev bu. Eski kurumları kendi hatırları için savunmak değil — köklü biçimde deęiŐmiŐ bir dünyada aynı değerleri somutlaŐtıran yenilerini icat etmek.

Dönüm Noktası

Tanı burada sona eriyor. Bu kitabın ilk sekiz bölümü ne olduğunu betimledi: iktidarın kayması, büyük glerin dünya oyunu, tekno-oligarkların yükseliŐi, bolluk üreten ama paylaŐmayan ekonomi, savaş alanı olmayan savaş, sentetik kamuoyu, bir iş modeli olarak gözetim ve baskı altındaki demokrasi.

Doğru bakmak önemliydi. GüzelleŐtirme olmadan, drammatizasyon olmadan. Mart 2026'da olgular olduğu gibi.

Ama bu kitap bir mezar taŐı değil. Bir pusula. Ve pusula yalnızca nerede olduğunu göstermez. Nereye gidebileceğini gösterir.

Son dört bölüm bunun hakkında: politiğin geri dönüşü, özgürlüğün mimarisi, makineler her Şeyi yapabilir hale gelirken insan olmanın ne anlama geldiği sorusu — ve geçişteki dünyaya bir mektup.

Tanı konuldu. Şimdi inşa baŐlıyor.

KISIM III

İnşa

Ne mümkün – ve ne bize bağlı

9

Politikin Geri Dönüşü

Teknoloji tek başına neden hiçbir şeyi çözmez

O kadar yaygın bir yanılsama var ki artık yanılsama olarak bile fark edilmiyor: teknik sorunların teknik çözümlere ihtiyaç duyduğu yanılsaması. YZ sorun yaratıyorsa, daha iyi YZ çözer. Doğru algoritmayı yazmak yeterli — ve sistem çalışır.

Bu yanılsama rahat, çünkü daha zor soruyu atlatmaya izin veriyor. Daha zor soru «YZ'yi nasıl daha iyi yaparız?» değil. Şudur: Kim karar veriyor? Otomasyonun yarattığı değer kime ait? Hasarın sorumluluğunu kim taşıyor? Sınırları kim çiziyor?

Bunlar teknik sorular değil. Siyasi sorular. Ve siyasi sorular olarak ele alınması, önümüzdeki on yılların yalnızca makinelerin sahiplerinin çıkarlarıyla belirlenmemesinin ön koşuludur.

Avrupa Ne Deniyor

EU AI Act, bugüne kadar girişilen en iddialı YZ düzenleme deneyi. Mart 2024'te Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edildi, YZ sistemlerini risk düzeyine göre sınıflandırıyor, belirli uygulamaları — kamusal alanlarda gerçek zamanlı biyometrik gözetim gibi — yasaklıyor ve şeffaflık gereklilikleri öngörüyor.

[Kaynak: EUR-Lex, AI Act tam metin; CFR, Ocak 2026]

Bu etkileyici. Ve yetersiz.

Yetersiz, kurallar kötü olduğu için değil, tek başına düzenlemenin temel sorunu çözmemesi nedeniyle. Üretmediğin bir teknolojiyi düzenleyebilirsin — ama sahip değilsen, onu üretenlerin iyi niyetine bağımlısın.

Ve uygulama sınırları gösteriyor: Kasım 2025'te Avrupa Komisyonu bazı sürelerin ertelenmesini önerdi — üretken modeller için şeffaflık gereklilikleri ertelendi, yaptırımlar sulandırıldı.

[Kaynak: Avrupa Komisyonu, Digital Omnibus, Kasım 2025; EU Parlamento Raporu EPRS 2025]

Yine de: AI Act var. Bir çerçeve koyuyor. Demokratik toplumların teknolojik gelişmeyi siyasi olarak yönlendirme kapasitesine sahip olduğunu gösteriyor — sonuç mükemmel olmasa bile.

Pilotların Gösterdiği

Düzenlemenin yanında siyasi tasarımın ikinci bir düzeyi var: dağılım. Eski mekanizma — emeğe karşı ücret — artık herkesin katılımını sağlamaya yetmiyorsa, yeni biçimler gerekli. İşe yaradığına dair kanıt var mı?

Yanıt: Evet. Sınırlı, geçici, ama evet.

Nisan 2025'te DIW Berlin ve Viyana Ekonomi Üniversitesi, Almanya'daki Temel Gelir pilot projesinin sonuçlarını yayımladı — Avrupa'daki en uzun ve metodolojik olarak en titiz randomize koşulsuz temel gelir çalışması. 122 kişi üç yıl boyunca aylık 1.200 euro aldı.

[Kaynak: DIW Wochenbericht 15/2025; UBIE/BIEN, Nisan 2025; Mein Grundeinkommen e.V.]

Sonuçlar: İş piyasasından çekilme yok. Katılımcılar çalışmaya devam etti, çoğu zaman daha bilinçli. Ruhsal sağlık belirgin biçimde iyileşti. Stres ve kaygı azaldı. Öznel yaşam memnuniyeti yükseldi — ve ödemeler sona erdikten sonra bile yüksek kaldı.

Katalonya 2024'te Avrupa'nın en iddialı pilotlarından birini başlattı: 5.000 kişi aylık yaklaşık 800 euro (yetişkinler) ve 300 euro (çocuklar) alıyor, koşulsuz, iki yıl boyunca.

[Kaynak: Borgen Project, Mayıs 2025; Wikipedia/UBI pilots; Katalonya Hükümeti]

Finlandiya 2017-2018'de 2.000 işsiz için aylık 560 euro temel gelir test etti. İstihdam etkisi düşüktü ama refah kazanımları önemliydi. Marshall Adaları 2025 sonbaharında iklim temel geliri pilotu başlattı — iklim göçmenleri için.

[Kaynak: Wikipedia/UBI; Chiang Rai Times, Aralık 2025; Marshall Adaları Hükümeti, Kasım 2025]

Bu pilotlar ne gösteriyor? Ülkeler, kültürler ve gelir düzeyleri genelinde tutarlı biçimde ortaya çıkan üç sonuç:

Birincisi: İnsanlar çalışmayı bırakmıyor. Farklı çalışıyorlar — daha bilinçli, daha seçici, çoğu zaman kendileri için daha anlamlı alanlarda.

İkincisi: Ruhsal sağlık iyileşiyor. Stres azalıyor. Güvenlik, insanların düşünme ve karar verme biçimini değiştiriyor.

Üçüncüsü: Etkiler gerçek ama pilotun koşullarıyla sınırlı. 107 kişiyle üç yıllık bir test, ulusal bir programın aynı şekilde çalışacağına kanıtı değil. Ölçeklendirme ayrı bir görev.

Aracın Ardındaki Tutum

Bu bölümü bir çözüm kataloğu olarak yazmak mümkün olurdu: otomasyon vergisi, veri temettüsü, müşterekler modelleri, kamu yığını, koşulsuz temel gelir. Tüm bu araçlar tartışılıyor, bazıları deniyor, hiçbiri ölçekte uygulanmıyor.

Ama bu başka bir kitap olurdu. Ve belirleyici noktayı kaçırırdı.

Belirleyici nokta araç değil. Aracın ardındaki tutum. Çünkü her siyasi araç daha derin bir soruya yanıt varsayar: Nasıl bir insan anlayışını somutlaştırıyor?

Otomasyon vergisi, makinelerin yarattığı değer için makineler tarafından yerinden edilen kişilere de ait olduğunu varsayar. Veri temettüsü, verilerin bedava hammadde değil, ödüllendirilmeyi hak eden bir katkı olduğunu varsayar. Temel gelir, her insanın maddi katılım hakkına sahip olduğunu varsayar — koşulsuz, yalnızca var olduğu için.

Bu varsayımların hiçbiri aşikâr değil. Her biri bilinçli bir karar gerektirir — teknolojiden değil, yalnızca bir insan anlayışından türetilebilecek siyasi bir karar.

Ve tam da bu politığın geri dönüşüdür: YZ çağının en önemli sorularının mühendislere değil, hepimize yöneltilen sorular olduğunun farkına varılması.

Piyanın Ötesinde, Ütopyanın Bu Tarafında

Karl Polanyi 1944'te «Büyük Dönüşüm»de 19. yüzyıl toplumunun serbest bırakılmış piyasayı yeniden toplumsal çerçeveye nasıl oturtmayı öğrenmek zorunda kaldığını betimledi — yasalar, kurumlar, sosyal sistemler aracılığıyla. Bu süreç acı verici, uzun ve siyasi olarak çatışmalıydı. Ama alternatif yıkımdı.

[Karl Polanyi, Büyük Dönüşüm, 1944]

Benzer bir görevle karşı karşıyayız. YZ ekonomisinin — sığırın yaklaşan marjinal maliyetleri, yoğunlaşma dinamiği, üretkenlik ile ücretlerin birbirinden kopmasıyla — yeni kurallara ihtiyacı var. Teknolojiye düşmanlıktan değil. İnsana saygıdan.

Elinor Ostrom 2009'da müşterekler araştırması için Nobel Ekonomi Ödülü aldı — verimli kullanılması için ne özelleştirilmesi ne de devletleştirilmesi gereken ortak yönetimli kaynaklar. Ormanlar, balık alanları, sulama sistemleri — Ostrom, toplulukların belirli koşullar sağlandığında

karmaşık kaynakları sürdürülebilir biçimde yönetebildiğini gösterdi: şeffaflık, katılım, hesap verebilirlik, uyarlanabilirlik.

[Elinor Ostrom, Müştereklerin Yönetimi, 1990]

YZ bir müşterek olabilir mi — kamu kütüphaneleri, yol ağları ya da erken dönem interneti gibi ortak yönetilen bir altyapı? Açık bir soru. Ama özel mülkiyetin alternatifleri düşünülemez hale gelmeden önce sorulmayı hak eden bir soru.

Şimdi Ne Olmalı

Politiğin geri dönüşü, politikacıların tüm yanıtla sahip olduğu anlamına gelmiyor. YZ'nin ortaya koyduğu soruların kamuoyu önünde tartışılması gerektiği anlamına geliyor — birkaç şirketin toplantı salonlarında kararlaştırılması yerine.

Bu kulağa eskimiş geliyor. Ve belki de tam da gücü burada yatıyor. Hızın, üstel eğrilerin ve çeyrek dönem raporlarının hâkim olduğu bir dünyada, yavaş, demokratik, kusurlu süreçlere bağlılık radikal bir eylem.

Soru, teknolojinin demokrasiden daha hızlı olup olmadığı değil. Açıkça öyle. Soru, demokrasinin yavaşlığını ödemeye değer bir bedel olarak kabul etmeye hazır olup olmadığımız — çünkü alternatif hız değil. Alternatif meşruiyeti olmayan iktidar.

Özgürlüğün Mimarisi

Mülkiyet, erişim ve geleceğin kime ait olduğu sorusu

Bu kitap tek bir soruya indirilecek olsaydı, şu olurdu: Yapay zekâ kime ait?

Ne kadar akıllı olacak değil. Bizi ne zaman geçecek değil. Modeller, veriler, altyapı kime ait? Bu sistemlerin yarattığı değerle ne yapılacağına kim karar veriyor? Ve hangi kurallara göre?

Bu sorunun yanıtı hangi dünyada yaşayacağımızı belirler. Teknoloji karar vermiyor. Mülkiyet karar veriyor.

Üç Mimari

Önümüzdeki on yılları şekillendirebilecek üç model beliriyor. Hiçbiri salt teorik değil. Her biri zaten embriyonik halde var ve her biri belirli bir insan anlayışını somutlaştırıyor.

Birinci model: özel altyapı. Birkaç şirket modellere sahip, platformları kontrol ediyor, bulutu işletiyor. Erişim ücrete tabi, koşulları sağlayıcı belirliyor. Maksimum verimlilik — ve maksimum bağımlılık modeli.

İkinci model: devlet kontrolü. Devlet altyapıya sahip veya onu yönetiyor. Kimin, hangi koşullarda, hangi amaçlarla erişeceğini belirliyor. Maksimum kontrol — ve minimum özgürlük modeli.

Üçüncü model: ortak altyapı. Temeller — temel modeller, işlem kapasitesi, veri standartları — kamu malı olarak ele alınıyor. Bunun üzerinde özel ve devlet aktörleri faaliyet gösteriyor. Maksimum katılım — ve en büyük karmaşıklık modeli.

Bunlar soyut senaryolar değil. Birinci model Batı YZ ekonomisinin bugünkü gerçekliği. İkincisi Çin'in yaklaşımı. Üçüncüsü henüz gerçekleşmesini arayan bir rüya.

Açıklığın Yanılsaması

Açık kaynak, YZ demokratikleşmesinin büyük umudu olarak kabul ediliyor. Ve doğru: manzara dramatik biçimde değişti. 2026 baharında açık modeller birçok karşılaştırmada kapalı modellerle yarışıyor.

[Kaynak: Red Hat Developer, Ocak 2026; Blue Headline, Mart 2026; Contabo, Mart 2026]

Ama «açık kaynak» açık demek değil. Pratikte farklar önemli.

Meta'nın Llama'sı ticari kullanıma izin veren bir lisans taşıyor — aylık 700 milyon aktif kullanıcının altında olduğunuz sürece. Cömert görünüyor ama bir tavan oluşturuyor: Meta'yı tehdit edebilecek her rakip otomatik olarak lisansı ihlal ediyor.

DeepSeek MIT lisansı kullanıyor — mevcut en açık lisans. Ama eğitim verileri, ince ayar yöntemleri ve mimarinin parçaları belgelenmemiş. Ve her çıktığı ÇKP çizgisine uygun sansür filtrelerinden geçiyor.

[Kaynak: Bruegel, 2025; Contabo, Mart 2026; Cultura Analizi, Ocak 2026]

Mistral — Avrupa'nın en güçlü YZ umudu olan Fransız şirketi — modellerini Apache 2.0 altında yayımlıyor, mevcut en açık lisanslardan biri. Ama sunucuları Amazon ve Microsoft bulutlarında duruyor.

[Kaynak: Mistral AI; IntuitionLabs, Kasım 2025; Red Hat Developer, Ocak 2026]

Ve modeller açık olsa bile: üzerinde çalıştıkları altyapı açık değil. Bulut kapasitesi üç sağlayıcıda yoğunlaşmış — AWS, Microsoft Azure, Google Cloud. Altyapıyı kontrol eden, «açıklığın» koşullarını kontrol ediyor.

Kamusal Altyapı Ne Anlama Gelebilir

Kamu kütüphaneleri, yol ağları ya da posta sistemi gibi kamusal bir YZ sistemi olduğunu düşünün. Hiçbir şirkete ait olmayan, hiçbir devlet tarafından kontrol edilmeyen, demokratik olarak yönetilen bir altyapı — şeffaf, hesap verebilir, herkesin yararına.

Gerçekçi değil gibi görünüyor. Ama yaklaşımlar var. Fransa Cumhurbaşkanı Macron 2025'te Nvidia ile «tarihi ortaklık» duyurdu: Mistral Cloud projesi Avrupalı araştırmacılara ve şirketlere egemen bir işlem altyapısına erişim sağlayacak.

[Kaynak: IntuitionLabs/Mistral Large 3 Report, Kasım 2025; VivaTech 2025]

Daha ileri düşünülduğünde bir «kamu yığını» şöyle görünebilir: Temel katman — işlem kapasitesi, temel modeller, standartlaştırılmış veri setleri — kamuya ait olarak sunuluyor. Üzerinde özel ve devlet aktörleri inşa ediyor. Erişim açık, koşullar şeffaf, yönetim demokratik.

Model öncüsüz değil. İnternetin kendisi kamusal altyapı olarak başladı — ABD Savunma Bakanlığı tarafından finanse edilen, açık protokollerle yönetilen, herkese açık. Ancak daha sonra özelleştirme — ve onunla birlikte yoğunlaşma — geldi.

Elinor Ostrom müşterekler araştırmasında ortak yönetilen kaynakların — ormanlar, balık alanları, sulama sistemleri — verimli işleyebilmesi için ne özelleştirmeye ne devletleştirmeye ihtiyaç duyduğunu gösterdi. Kurallara, şeffaflığa ve ilgililerin katılımına ihtiyaç duyuyorlar.

[Elinor Ostrom, Müştereklerin Yönetimi, 1990]

Tehlikede Olan — Üç Senaryo

Üç mimariyi soyutlamalar olarak değil, deneyimler olarak düşünmek yardımcı olur. Somut bir şehirde somut bir insanın somut bir günü nasıl yaşadığı.

Birinci senaryoda — özel altyapı — Dresden'deki bir öğretmen sabah tabletini açar. Ders hazırlığı okul bölgesinin lisans ödediği bir YZ sistemiyle yürür. Sistem iyi çalışıyor — ama konuları sağlayıcı belirliyor. Lisans pahalandığında bölge ya ödemeli ya da kâğıda geri dönmeli.

İkinci senaryoda — devlet kontrolü — Shenzhen'deki bir programcı devletin sağladığı güçlü, ücretsiz bir YZ modeli kullanır. Harika çalışıyor — devletin izin verdiği her şey için. Protesto tarihini araştırmaya çalıştığında model boş ekran veriyor.

Üçüncü senaryoda — ortak altyapı — Nairobi'deki bir sosyal girişimci, Afrika dillerinde eğitilmiş kamuya açık bir YZ sistemiyle çalışır. Küçük çiftçiler için bir uygulama geliştiriyor — lisans ödemesi olmadan, bağımlılık olmadan, veriler üzerinde tam kontrolle.

Bu senaryoların hiçbiri ütöpik ya da distöpik değil. Her birinin güçlü ve zayıf yönleri var. Birincisi verimli ama bağımlılık yaratıyor. İkincisi güçlü ama özgürlüğü kısıtlıyor. Üçüncüsü en adil — ama uygulamada en karmaşık.

Soru hangi modelin mükemmel olduğu değil. Hangisini seçtiğimiz — ve bilinçli olarak seçip seçmediğimiz.

Şu Anda Yapılan Seçim

Bu seçim soyut değil. Şu anda yapılıyor — yasalarda, yatırımlarda, kullanıcı kararlarında, teknoloji hakkında konuşma biçimimizde.

Bir devlet inovasyonu hızlandırmak için YZ düzenlemesini geri çektiğinde birinci modeli seçiyor. Bir başkası egemen bir işlem platformu inşa ettiğinde ikinci. Ve Avrupalı araştırmacılar kamusal altyapı üzerinde açık modeller inşa ettiğinde üçüncüyü deniyor.

Karl Polanyi, 19. yüzyılın büyük dönüşümünün piyasayı topluma yeniden oturtmaktan ibaret olduğunu yazdı — kurallar, kurumlar, sosyal güvenlik ağıları aracılığıyla. 21. yüzyılın dönüşümü YZ'yi oturtmaktır — o bizi oturtmadan önce.

[Karl Polanyi, Büyük Dönüşüm, 1944]

Bunun başarılıp başarılamayacağı teknolojiye bağılı değil. Bize bağılı — teknik düşüncenin hâkim olduğu yerde siyasi düşünme kapasitemize. Rahatsız edici soruları sormaya ve yanıtların basit olmayacağını kabul etmeye hazır olma irademize.

Makineler Çağında İnsan Olmak

Kimlik, anlam ve her şeyi değiştiren soru

Önceki bölümler bir dünyayı betimledi: iktidar kaymaları, jeopolitik rekabetler, ekonomik kırımlar, sentetik kamuoyu, gözetim ve baskı altındaki demokrasi.

Ama sonunda bir rakam yok. Sonunda bir insan var. Sabah, aynanın önünde. Şu soruyla: Her şey değişiyorsa ben kimim?

Bu bölüm bu soru hakkında. Psikolojik öz-yardım olarak değil, teselli olarak değil — bu kitabın tüm sorularını bir araya getiren ve herkese kişisel olarak soran soru olarak.

Kapanan Çember

MindShift serisi bilinç hakkında bir soruyla başladı. «Sen Evrensin» sordu: Gerçeklik nasıl oluşur? Yanıt: Bizden bağımsız değil. Dünyanın gözlemcileri değiliz — katılımcılarıyız.

İkinci kitap «Lost in Space» bu kavrayışı varoluşsal yönde derinleştirdi: sınırsız bir dünyada aidiyet arayışı. Her yere gidebilme ama hiçbir yere ait hissedememe hissi.

Üçüncü kitap «YZ Bize Ne Yapıyor?» toplumsal boyutu açtı: algoritmik sistemlerin yalnızca araçlarımızı değil, benlik algımızı, ilişkilerimizi, normallik anlayışımızı nasıl şekillendirdiği.

Dördüncü kitap «YZ Çağında Mesleki Kimlik» somutlaştırdı: bizi tanımlayan iş makineler tarafından yapıldığında öz değere ne oluyor?

Beşinci kitap «The Quiet Shift» algımızın mimarisini inceledi: akışların, algoritmaların ve sentetik gerçekliklerin neyi gördüğümüzü, neyi düşündüğümüzü ve neyi norm olarak kabul ettiğimizi nasıl belirlediği.

Bu altıncı kitap bakışı bir bütün olarak dünyaya yöneltti: iktidar, jeopolitik, ekonomi, savaş, demokrasi. Ama şimdi, sonunda, geri dönüyor — tekil insana. Başta duran soruya.

Makinelerin Yapamadığı

Tek cümlede özetlenebilecek yaygın bir korku var: Makineler düşünebiliyorsa bize ne kalıyor? YZ analiz ediyor, sentezliyor, optimize ediyor, yaratıyor — insana ait olan nerede hâlâ?

Korku anlaşılır. Ama bir yanlış anlamaya dayanıyor. İnsan olmanın yaptığımız şeyden ibaret olduğunu varsayıyor. Değerimizin üretkenliğimizde yattığını.

MindShift serisi beş kitap boyunca farklı bir yanıt geliştirdi: İnsan olmak yapmakta değil. Olmaktır. Bilinçte. Hissetme, şüphe duyma, bağ kurma, karar verme, anlam verme kapasitesinde.

Hannah Arendt «Vita Activa»da üç insan etkinliği biçimini ayırt etti: emek (zorunlu olan), üretim (kalıcı olan) ve eylem (özgür olan). Emek hayatta kalmayı sağlar. Üretim dünyayı inşa eder. Ama yalnızca eylem — yeni, öngörülemeyen bir şeye başlamak — bizi insan yapar.

[Hannah Arendt, Vita Activa, 1958]

YZ emek yapabilir. Üretebilir. Ama Arendt'çi anlamda eyleyebilir mi? Verilerinden türetilmeyen bir şeye başlayabilir mi? Optimizasyonla açıklanamayan bir davranışta bulunabilir mi?

Dürüst yanıt: Mart 2026 itibarıyla hayır. Bunu bir gün yapıp yapamayacağı açık bir soru. Ama yapsa bile — kendi eylemimiz değerini yitirir mi? İnsan eyleminin güzelliği, bir makinenin onu taklit edebilmesiyle değersizleşir mi?

Üretkenliğin Ötesinde Anlam

Marie Jahoda 1930'larda Marienthal işsizlerini inceledi — fabrikası kapanan bir Avusturya kasabası. Yalnızca maddi yoksunluk bulmadı. Kimliğin çözülüşünü buldu: iş olmadan insanlar yapıyı, sosyal bağları, öz saygıyı, amaç duygusunu yitiriyordu.

[Marie Jahoda, Marienthal İşsizleri, 1933]

Doksan yıl sonra örüntü tekrarlanıyor — ani fabrika kapanması olarak değil, sürünen değer kaybı olarak. Siparişler azalıyor. Becerilerin geçerlilik süresi kısalıyor. Tutunulabildiğine dair güven eriyor.

Son yılların psikolojik araştırmaları ne olduğunu gösteriyor. Michigan Üniversitesi, DIW Berlin ve Konstanz Üniversitesi'nin 2025 çalışmaları: İşlerini YZ tarafından tehdit altında değerlendiren insanlar anlamlı ölçüde daha düşük yaşam memnuniyeti, daha yüksek kaygı ve daha sık depresyon belirtileri gösteriyor.

[Kaynak: University of Michigan PSID, 2025; DIW Berlin, 2025; Universitat Konstanz YZ alışması, 2025]

Ama aynı araştırmalar başka bir Şeyi de gosteriyor: büyüme. Amerikan Psikoloji Derneği, kimlik krizi yaşayanların yüzde 70'e kadarının sonradan «travma sonrası büyüme» sergilediğini bildiriyor — perspektifin genişlemesi, ilişkilerin derinleşmesi, kendi değerlerine dair yeni bir anlayış.

[Kaynak: APA, Post-Traumatic Growth Studies, 2025]

Kayıp gerçek. Ve acı verici. Ama son değil. Koşullar sağlandığında yeni bir Şeyin doğabileceği alan — güvenlik, destek ve zaman varsa.

Beş Kaynak

Son yılların araştırmaları — ve geçişi yaşayan pek çok insanın deneyimi — alışılmış dayanaklar oktğnde anlam veren beş kaynağa işaret ediyor.

İlişki. Harvard Grant alışması — dünyanın en uzun boylamsal araştırması — on yıllardır gosteriyor: yakın ilişkiler uzun vadeli refahın en güçlü ngorcs. Başarı değil, zenginlik değil, statü değil — insan bağlarının niteliği.

Yaratıcılık. Hizmet olarak değil, ifade olarak yaratıcılık. izmek, yazmak, müzik yapmak, inşa etmek, bahçeyle uğraşmak — satmak için değil, sürecin kendisinin anlam vermesi için. Csikszentmihalyi bunu «akış» olarak adlandırdı — zamanın kaybolduğu ve yalnızca yapmanın kaldığı tam dalma hali.

[Mihaly Csikszentmihalyi, Akış, 1990; güncellenmiş alışmalar 2025]

Katkı. Başkaları için bir Şey yapmak — görevden değil, daha büyük bir Şeye ait olma ihtiyacından. Prososyal davranış araştırmaları tutarlı biçimde gosteriyor: düzenli olarak başkaları için bir Şey yapan insanlar daha memnun — gelirden bağımsız olarak.

Bulunma. Burada olma kapasitesi — amaçsız, üretkenlik baskısı olmadan, yeterince yapıp yapmadığını sürekli sorgulamadan. Farkındalık araştırmaları gosteriyor: düzenli bulunma pratiği stresi azaltıyor, konsantrasyonu iyileştiriyor ve anlam duygusunu gclendiriyor.

Hayret. Dünyaya şaşırma kapasitesi. Bir gün batımına, bir çocuğun gülüşüne, beklenmedik bir kavrayışa. Hartmut Rosa bunu «rezonans» olarak adlandırdı — dünyanın bize dokunduğu ve bizim ona dokunduğumuz an.

[Hartmut Rosa, Rezonans, 2016]

Homo Ludens

Johan Huizinga 1938'de Homo Ludens kavramını ortaya attı — oynayan insan. Oyunun kültürden, emekten, kurumlardan daha eski olduğunu ileri sürdü. İnsanların en derin özlerini işte değil, özgür, kendi başına amaç olan yaratıcılıkta — oyunda, ritüelde, sanatta, keşifte — bulduklarını.

[Johan Huizinga, Homo Ludens, 1938]

YZ bizi emekten kurtarıyorsa — tamamen değil, hemen değil, ama kademeli olarak — soru şu: Yerini ne alacak? Homo Ludens'in yanıtı hareketsizlikte değil. Farklı türde bir etkinlikte.

Geriye daha derin bir şey kalıyor: Homo Ludens olma olanağı. Eğlence ya da oyalanma anlamında değil. Özgür yaratım, özgür keşif, özgür varoluş anlamında — her eylemin üretken olması gerektiği baskısı olmadan.

Bu ütopya değil. Birçok insanın zaten yaşadığının bir betimlemesi — en canlı oldukları anlarda. Çalışmadıkları, oynadıkları, yarattıkları, hayret ettikleri anlarda.

Kalan Soru

Bu bölümün sonunda — ve bu kitabın sonunda — bir yanıt yok. Bir soru var.

YZ bize ne yapacak? değil. Makineler bizi zorunluluktan kurtardığında ortaya çıkan özgürlükle ne yapacağız?

Ondan korkacak mıyız — ve yalnızca kendimizle baş başa kalmamak için yeni meşguliyet biçimlerine mi sığınacağız? Onu harcayacak mıyız — oyalanma, tüketim, can sıkıntısıyla mı? Yoksa kullanacak mıyız — bizi her zaman insan yapan şey için: bağ, yaratıcılık, katkı, bulunma, hayret?

Yanıt bu kitapta değil. Bu soruyu dürüstçe, açıkça, teknolojinin her şeyi çözeceği rahat bahanesine sığınmadan kendine soran her insanda.

Teknoloji hiçbir şeyi çözmiyor. Yalnızca soruyu keskinleştiriyor.

Ve soru şu: Kim olmak istiyoruz?

12

Sonsöz

Geçişteki Dünyaya Mektup

Sevgili okuyucu,

Bu satırları Mart 2026'da, Dresden ile İzmir arasındaki evimde, ikisi de hareket halinde olan iki dünya arasında yazıyorum. Pencereden on yıl sonra nasıl olacağını bilmeyen bir şehir görüyorum. Ve ben de bilmiyorum.

Ama az önce dikkatle bakmaya çalıştığım on bir bölüm yazdım. Ve gördüğüm şey beni bırakmıyor.

Bir avuç şirketin günlük yaşamlarımız üzerinde çoğu hükümetten daha fazla etkiye sahip olduğunu gördüm. Anlamadığımız makinelerin işimiz, sağlığımız, güvenliğimiz hakkında kararlar aldığını. Gerçeklik ile sentez arasındaki sınırın bulanıklaştığını — ve çoğu insanın fark etmediğini.

Ekonominin her zamankinden daha fazla ürettiğini ama yine de giderek daha fazla insanın ayak uyduramadığını hissettiğini gördüm. Dünyanın değişme hızının uyum sağlama hızımızı aştığını. On yıllardır yaşamadığı bir baskı altındaki demokrasiyi — güvendiğimiz birlikte yaşama biçimini.

Ve beni her şeyden fazla endişelendiren bir şey gördüm: tüm bunların ne kadar sessiz gerçekleştiğini. Patlama yok. Görünür kırılma yok. Yalnızca koordinatların yavaş kayması — ve ayakların altındaki zeminin artık eskisi olmadığı hissi.

Invisible Shift. Görünmez kayma.

Ama başka bir şey de gördüm.

Gözlerini kapatmayı reddeden insanlar gördüm. Rahatsız edici gerçekleri yayımlayan araştırmacılar. Baskı büyük olsa da düzenlemeyi ileriye taşıyan siyasetçiler. Alternatifler yaratan aktivistler — küçük, kusurlu, ama gerçek.

Pilot projelerin işe yaradığını gördüm — Almanya'da, Katalonya'da, Finlandiya'da, Marshall Adaları'nda. Güvenlik alan insanların daha pasif değil, daha özgür olduğunu.

Ve gördüm — sohbetlerde, mesajlarda, bu kitapları okuyan insanların gözlerinde — derinlik özleminin yitmediğini. İnsanların optimize edilmek istemediğini. Canlı olmak istediğini.

Bu kitap MindShift serisinin altıncısı. En yüksek uçuş irtifasını alan — ve belki de bana en zor gelen. Çünkü şeyleri adıyla çağırarak gerekiyordu, ne alarmcılığın ne de iyimserliğin arkasına sığınmadan. Çünkü hakikat — ortada — rahatsız edici ve cesaret gerektiriyor.

Bu satırları okuduğunuzda dünyanın nasıl görüneceğini bilmiyorum. Belki öngöremediğim şeyler değişmiştir. Belki kitap ayrıntılarda eskimiştir — rakamlar, yasalar, güç dengeleri. Olguların raf ömrü sınırlıdır.

Ama sorduğu sorunun raf ömrü sınırsızdır. Çünkü ne olursa olsun kalacaktır:

Nasıl bir dünya inşa etmek istiyoruz — ve onda kim olmak istiyoruz?

Bu soru devredilemez. Ne makinelere, ne hükümetlere, ne piyasalara, ne uzmanlara. Her bireye ait. Ve dürüstçe, acele etmeden ve yanıtın basit olmayacağını kabul etmeye hazır olarak sorulmayı hak ediyor.

Kendinize zaman ayırın. Dikkatle bakın. Sizin için önemli olan insanlarla konuşun. Rahatsız edici soruları sorun. Ve yargılama kapasitenizin en güçlü yanınız olduğuna güvenin. Hiçbir algoritma onun yerini tutamaz.

Dünya geçişte. Bu endişe verici. Ama şu anlama da geliyor: Hiçbir şey kararlaşmamış. Her şey hâlâ mümkün. Ve bunu şekillendirme gücü bir silikon çipte ya da bir veri merkezinde değil.

Sizde.

Dresden / İzmir, Mart 2026

Hakan Özgür

www.mindshiftme.de